

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'Sİ VE DÎVÂN ŞAİRLERİ Gülcan ABBASOĞULLARI*

ÖZ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, siyasi ve sosyo-kültürel anlamda 13. yüzyıl Anadolu sahasının ortaya çıkardığı önemli bir âlim, mutasavvıf ve şairdir. Yaşadığı çağdan itibaren hem şahsiyetiyle hem de eserleriyle pek çok şairin duygu ve düşünce dünyasında yer edinmiştir. Bu çalışmada amaç, Divan şairlerinin Mevlânâ'nın Mesnevî'siyle ilgili düşüncelerini tespit etmektir. Bu minvalde nitel araştırma yöntemlerinden doküman taraması kullanılarak Divan şairlerinin Mevlânâ'nın Mesnevî'siyle ilgili söylediği tespit edilen düşüncelerin içerik analizi yapılmıştır.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Mevlânâ ve Mevlevîlikten bahsedilmiş, birinci bölümde Mevlânâ'nın tesiri ve bu tesirin sebepleri üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise Mesnevî hakkında bilgi verilmiş ve Mesnevî hakkında Divan şairlerinin duygu ve düşünceleri tespit edilip değerlendirilmiştir.

Türk edebiyatında hemen hemen her yüzyılda Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden söz edildiği görülmüştür. Mesnevî'ye olan bu ilgi en çok Mevlevî şairlerde görülmekle beraber sadece onlarla sınırlı kalmamıştır. Mevlevîliğe intisabı bulunanların haricinde muhip olanlar ya da başka bir tarikata mensubiyeti bulunanlar da Mesnevî'yi şiirlerinde konu etmiştir. Çalışmada 36 şairden örnekler verilmiştir. Tespit edilen şiirlerinde bu şairlerin Mesnevî'ye yönelik bazı nitelendirmelerde bulundukları ve onun için pek çok teşbih yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada yer alan örnekler sayesinde Mesnevî hakkındaki düşünceler ortaya konulmuş olup bu çalışmanın Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîlik ve divan edebiyatı ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Şiir, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî, Divan Şairleri.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.
Kars / Türkiye. gulcan-019@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3490-4193.

Rumi's Masnawi and Divan Poets

Gülcan ABBASOĞULLARI[†]

Abstract

Mevlānā Celāleddin-i Rūmī is an important scholar, mystic and poet who emerged from the 13th century Anatolian field in political and socio-cultural terms. Since the time he lived, he has gained a place in the emotional and intellectual world of many poets with both his personality and his works. This study aims to identify the opinions of Dīvān poets regarding Rūmī's Masnawi. To this end, a content analysis of the Dīvān poets' opinions on Rūmī's Masnawi was conducted using document scanning, one of the qualitative research method.

The study consists of an introduction and two sections. The introduction discusses Rūmī and the Mevlevi order. The first section focuses on Rūmī's influence and the reasons for this influence. The second section provides information about the Masnawi, and the feelings and thoughts of Dīvān poets on the Masnawi are identified and evaluated.

It has been seen that Rūmī's Masnawi has been mentioned in Turkish literature in almost every century. While this interest in the Masnawi is most evident among the Mevlevi poets, it is not limited to them. Apart from those who are members of the Mevlevi order, those who love it or are members of another order have also mentioned the Masnawi in their poems. The study provides examples from 36 poets. It has been revealed that these poets, in their poems, made some characterizations of the Masnawi and made numerous analogies for it. Through the examples presented in this study, opinions on the Masnawi have been revealed, and it is hoped that this study will contribute to future studies on Rūmī, the Masnawi, the Mevlevi order, and Dīvān literature.

Anahtar Kelimeler: Turkish Islamic Literature, Poem, Rūmī, Masnawi, Dīvān Poets.

[†] Doç. Dr., Kafkas University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts. Kars / Türkiye. gulcan-019@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3490-4193.

Giriş

Milletlerin ebedî ayakta kalabilmesi ölülerinin büyüklüğüne bağlıdır. Kendileriyle beraber topraklarını da kalıcı kılan yüce ruhların sevildiği her mahalde hakiki hayatlar ve hakiki mutluluklar yaşanmaktadır.¹ İşte bu yüce şahsiyetlerden oluşan büyük kervanın başında bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672-1273), Anadolu Selçukluları'nın iç huzursuzluklarla baş etmeye çalıştığı ve Moğol istilasıyla gücünü yitirdiği bir dönemde yaşamıştır. Toplumu her anlamda etkileyen hadiselerin cereyan ettiği bu ortamda, Mevlânâ'nın eğitim hayatının çekirdeğini, kendisi de bir âlim ve vaiz olan babası Bahaeddin Veled (ö. 628/1231) temsil etmiştir. O, Muhakkik Tirmizi'den (ö. 639/1241) dersler almış, yüksek din eğitimi Karaman, Şam ve Halep'te ehl-i sünnet çizgisinde tamamlayarak medreselerde müderrislik görevini ifa etmiş bir âlim,² Kur'an ve sünnet doğrultusunda düşüncelerini aşk ile olgunlaştırmış, ruhi tekâmülü benimseyen bir sûfî, mutasavvıf ve mütefekkindi. Bütün bu birikimlerini, kendisini dinleyenlere aktarabilmek adına sanatı nitelikli bir araç hâline getiren bir şairdi. Mevlânâ'nın bu çok yönlü şahsiyeti zamanla onun tesir kuvvetini de artırmış, şöhreti, bulunduğu coğrafyanın sınırlarını aşmıştır.

Bilindiği üzere Mevlevilik, Osmanlı'nın ilk nüvelerinin atıldığı bir dönemde Mevlânâ'nın vefatından sonra oğlu Sultan Veled'in (ö. 712/1312) kurumsallaştırdığı bir tarikatır. Kendisine hürmet edilen Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 683/1284) vefatından sonra ise Sultan Veled posta oturmuştur. Ancak Mevlevîliğin Konya sınırlarını aşması ve farklı beyliklere ulaştırılması Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1319) vesilesiyle olmuştur. Mevlevîlik, 14. yüzyılda Anadolu'da bilinen ve tanınan bir oluşum olmayı başarmıştır. Farklı yörelerde kurulan mevlevîhâneler vesilesiyle Mevlânâ'nın düşünceleri yayılma imkânı bulmuştur. Konya dışında Kütahya'da Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 775/1373), Afyonkarahisar'da Abâpuş-ı Velî'nin (ö. 890/1485) kurmuş olduğu Mevlevîhâneler, Karaman ve

¹ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 125.

² Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/ 441-448.

Manisa Mevlevîhâneleri ilk olması bakımından önemlidir.

Osmanlı döneminde 15. yüzyıldan başlamak suretiyle Mevlânâ'nın düşünceleri devlet yöneticilerinin ve bilginlerin nazarında artmaya devam etmiştir. Sultan II. Murad devrinde Edirne Mevlevîhânesi kurulmuş, ardından onu Tire Mevlevîhânesi takip etmiştir.³ Oğlu Fatih Sultan Mehmed devrinde Kalenderhâne Cami'nde *Mesnevî* okunması ve Mevlevî icrası yapılmaya başlanmış olup yine bu dönemde *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhine dair faaliyetler yapılmıştır. Fatih'in oğlu Sultan II. Bayezid devrinde ise Galata Mevlevîhânesi'nin hayata geçirilmesiyle beraber Konya'dan sonra Mevlevîliğin en önemli merkezlerinden biri İstanbul olmuştur. Sultan II. Bayezid'ın Konya'daki bazı şeyhlerle yakın ilişki içinde olduğu ve Mevlânâ türbesine yaptığı hizmetler bilinmektedir. Hatta onun bu ilgisi vesilesiyle birçok devlet adamının Mevlevîliğe muhabbet duyduğu ve intisap ettiği ifade edilmektedir.⁴ Ardından oğlu Yavuz Sultan Selim Mısır seferi esnasında Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etmiş ve buraya bir şadırvan inşa ettirmiştir.⁵ 16. yüzyılda devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın Mevlevilik tarikatından da el aldığı, Mevlevî dervişlerin meclislerinde bulunduğu ve Mevlevilik için semâhâne ve derviş hücresi yaptırmak gibi hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir.⁶ Hatta Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin (ö. 1547) Mevlânâ hakkındaki menfi görüşlerinden dolayı Kanûnî tarafından şeyhülislamlıktan azledilmesi Mevlânâ'ya olan hürmetin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir.⁷ Sultan II. Selim de babası Kanûnî gibi bu tarikattan el alan padişahlardan olmuş, dönemin şeyhlerinden Hüsrev Çelebi'ye intisap etmiş ve

³ Mustafa Kara, "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevilik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (01 Ocak 2006), 1-22.

⁴ Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 49-57.

⁵ Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290), 191.

⁶ Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, 265-266; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 1-308; Fatih Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 111; Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", 52.

⁷ Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", 52-53.

hizmetlerde bulunmuştur.⁸ 16. ve 17. yüzyıllarda pek çok devlet adamı Mevlevî tarikatına hizmetlerde bulunmuş, özellikle Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın (ö. 1143/1730) inşa ettirdiği medresede tasavvufun ve *Mesnevî*'nin okutulmasının vakıf şartlarına koyulmasıyla beraber 17. yüzyıldan itibaren *Mesnevî* dersleri medreselerde de görülmeye başlanmıştır.⁹ 19. yüzyılda ise artık *Mesnevî*'nin okutulduğu "dârülmesnevî" adı verilen yerler açılmaya başlanmıştır.¹⁰

Bundan sonraki bölümde Mevlânâ'nın tesir alanı ve tesirinin sebepleri üzerinde durulacaktır.

1- Mevlânâ'nın Tesiri ve Bazı Sebepleri

Mevlânâ ulema, mutasavvıf, sultan veya devlet görevlisi olsun yahut toplumun diğer kesimlerinden olsun pek çok insanın hayatına tesir etmiş bir şahsiyetti. İbn Arabî'nin üvey evladı olan ve onun yolunu benimseyen Şeyh Sadreddin Konevî (ö. 673/1274)¹¹, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırın Kadı Siraceddin (ö. 682/1283)¹², Mevlânâ'nın cenaze ve defin işlemlerini yapan Fakih İhtiyareddin¹³, Karatay ve Atabekiye medreselerinde müderrislik görevinde bulunan ve Fıkıh'ın Ebû Hanîfesi olarak vasıflandırılan müftü Şemseddin-i Mardinî¹⁴, ilim için gittiği Şam'da karşılaştığı Evhadüddîn Kirmânî (ö. 635/1238)¹⁵, Şeyh Seyyid Burhaneddin (ö. 638 / 1240–41), Şeyh Sadî (ö. 691 / 1292), Kutbuddin Şirazî (ö. 710 / 1310), Ahî Evran (ö. m. 1261, 1280, 1329 (?)), Bahaüddin Kânî¹⁶, Şerefeddin Semerkandî, Fahreddin Sivasî, Mecededdin Meragî, Hoca

⁸ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, 94; Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri", 53.

⁹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Osman Bey Matbaası, 1939), 1/136.

¹⁰ Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/332.

¹¹ Ekrem Demirli, "Sadeddin Konevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/420.

¹² Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 1/565–566.

¹³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/162.

¹⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/102, 327, 395, 485, 507, 531; 2/132 vd.

¹⁵ Ahmet Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", *İSTEM* 5/10 (2007), 174.

¹⁶ İsmet Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Çağdaş Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 147.

Şehabeddin, Hoca Nefiseddin, Bedreddin Yavaş, Şeyh Ömer Sühreverdî (ö. 623 /1226-632 /1234-35), Evhadüddin Hoyi, Şeyh Şemseddin Tebrîzî, Şeyh Şemseddin Tebrîzî, İzzeddin Köse, Şeyh Nureddin¹⁷, Yunus Emre¹⁸, Hayranî¹⁹, Fahreddîn-i Irakî (ö. 688/1289), Necmeddin (Râzî) Dâye (ö. 654/1256), Safiyeddin-i Hindi (ö. 715/1315)²⁰, Çelebi Celâleddin Feridun, Siraceddin Paybertî (Bayburtî), Şemseddin-i Sivasî, Kerimeddin Baktemur, Nizameddin Hattat, Alâeddin-i Amasî (Amasyalı), Bahaüddin-i Bahrî, Selâhaddin Fakih, İzzeddin-i Erzincanî²¹ Mevlânâ'dan etkilenen ulema ve mutasavvıflara misal olarak gösterilebilir.

Mevlânâ'nın devlet nezdinde de tesiri kuvvetli olup Konya'ya geldiği günden vefatına kadar olan süreçte iktidarda olan devlet yöneticileri ona karşı hürmet göstermişlerdir. Mesela Mevlânâ'nın "oğul" hitabını kullandığı II. Sultan İzzeddin Keykavus (ö. 677/1279) ona intisap edenlerden olmakla beraber onun fikirlerine de müracaat eden biriydi.²² Bir diğer "oğul" hitabının muhatabı ise Sultan Rükneddin (ö. 665/1266) olmuştur. II. Sultan İzzeddin Keykavus gibi Mevlânâ'nın müridi olmuştur. Hanımı Gumac Hatun da Mevlânâ'ya hürmet ve muhabbeti olan bir hanımdı.²³ *Fîhi Mâ Fîh*'te ve göndermiş olduğu bazı mektuplarında nasihatlerde ve taleplerde bulunduğu Muîneddin Pervane (ö. 676/1277) de Mevlânâ'yla teması bulunan isimlerdendi. Hatta hanımı Gürcü Hatun onun müridi olmakla beraber dönemin ressamlarından Aynüddevlî'ye Mevlânâ'yı resmettirmiştir.²⁴ Mevlânâ'nın mektuplarında birçok

¹⁷ Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", 175.

¹⁸ Midhat Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ-Şiirleri Aşk ve Felsefesi* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1965), 46.

¹⁹ Celâleddin Çelebi, *Hız. Mevlânâ* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 1996), 38-39.

²⁰ Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", 176.

²¹ Feridun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risale)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman, 1977), 150.

²² Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/669; 2/292; Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri", 42.

²³ Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (İstanbul: Turgut Atasoy Matbaacılık, 1957), 38; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risale)*, 87.

²⁴ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985), 82; Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri", 43; Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/648;

devlet adamının isimleri geçmektedir.²⁵

Yine hekim Ekmelüddin Tabip²⁶, ressamlardan Bedreddin Yavaş, Alâeddin Siryanus, Aynüddeve, Kaluyan²⁷, Ahi Ahmet Şah, çiftçi Ahi Ahmet Seydavarî, marangoz Bedreddin, neyzen Hamza, rebap sanatçısı Ebûbekir, hânende Kemal ve Şerefeddin, mimar Tebrizli Bedreddin, pamukçu Nasireddin ve daha birçok ilim insanı, esnaf, sanatkâr ve zanaat ustası isim Mevlânâ'nın toplumun diğer kesimleri üzerinde ciddi etkisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.²⁸

Buhara ve Semerkant'tan gelerek ona mürid olanlar, Arabistan, İran ve Anadolu'nun farklı köşelerinden onun söz meclislerine katılanlar göstermektedir ki, Mevlânâ şarkı da etkileyen bir şahsiyettir. Mesela Mevlânâ'nın vefatının ardından üç yıl sonra Hindistan'a giden müridi Ahmedî Rûmî'nin 1325'te *Mesnevî*'nin ilk tefsiri kabul edilen *Dakâiku'l- Hakâyik* ve *Rakâiku't-Tarâik* adlı eserini kaleme almasının bugün Pakistan'da eğitilmiş bütün ailelerin *Mesnevî*'de geçen hikâyeleri bilmesine etkisi olduğu ifade edilmiştir. Yine Pakistanlı Muhammed İkbâl'in eserlerinde görülen Mevlânâ etkisi buna örnektir.²⁹ Molla Câmi, Şeyh Sâdî-i Şirâzî, Şeyh Yusuf b. Ahmed, Bedüzzaman Fûruzanfer, Kıvamüddîn Sencânî, Seyyid Kâsimü'l-Envâr, Kıvamüddîn Sencânî, İranlı şair Abdülaziz, Mevlânâ'dan etkilenen şair ve yazarlar arasında sayılmaktadır.³⁰ Mevlânâ'nın

Şahabettin Uzluk, *Mevlânâ'nın Ressamları* (Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1945), 11, 13.

²⁵ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/308, 406-407; Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri", 43; Osman Nuri Küçük, "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları -I-", *Tasavvuf Dergisi* 4/11 (2003), 280; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mektuplar (Mektûbat)*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963).

²⁶ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/196.

²⁷ Uzluk, *Mevlânâ'nın Ressamları*, 11, 13, 17, 20-21.

²⁸ Kayaoğlu, "Mevlânâ'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri", 44-45.

²⁹ Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına Ve Çağımıza Tesirleri", 169-190; Ahmed Asrar, "Muhammed İkbâl Ve Mevlana Celaleddin Rûmî", *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1990), 139-147.

³⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966), 196; Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 102-106.

eserlerinin dili olan Farsça'nın Hint-Avrupa dil ailesine mensubiye-tinden dolayı ise Avrupalılar bu dili öğrenmenin imkânıyla Mevlânâ'dan etkilenmişlerdir. Yapılan İngilizce, Almanca ve Fransızca tercüme faaliyetleri bu etkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.³¹

Mevlânâ'nın düşünce ve sözlerinin bu kadar etkili olmasında onun düşüncesinin temelini oluşturan Kur'ân'ın büyük bir önemi vardır. Hatta tefsir usulü açısından tam mânâsıyla bir tefsir olduğu söylenemese de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde yer verdiği hikâyelerinin Kur'ân'dan izler taşıması sebebiyle *Mesnevî* için "Manzum Kur'ân Tefsiri" diyenler olmuştur. *Mesnevî*'de doğrudan yahut dolaylı olarak yaklaşık 2150 ayete yer verilmiştir.³² Yine Hz. Peygamber'in örnek yaşamı ve sözleri Mevlânâ'nın düşüncesinin temelini oluşturan unsurlardan olmakla beraber bu doğrultuda onun Hz. Peygamber'in (asm) yüce şahsiyetine dair şiirler söylediği görülmektedir.

Kur'ân ve Sünnete olan yaklaşımı başta olmak üzere Mevlânâ'nın etkili olmasında elbette başka pek çok sebep vardır. Hem şahsî özellikleri hem uyguladığı metotlar hem de her daim yenilik vasfını koruyan eserleriyle İslam medeniyetini, Doğu'yu ve Batı'yı etkisi altına alan Mevlânâ'nın iyi bir eğitim alarak ilim sahibi olması, farklı bilim dallarına vukufiyeti, ilmiyle amel etmesi, söz ve davranış bütünlüğü, uygulamayı esas alması, üstün bir zekâ, güçlü hafıza ve orijinal fikirlere sahip olması, güzel ahlâkî özellikleri, sabırlı, birleştirici ve faal olması, halkla iç içe yaşaması, devlet yöneticileri karşısında şahsiyetli bir tutum sergilemesi, çekişmelerden kendini koruması, devrin diğer bilginleriyle iyi ilişkiler kurması ve onlarla rekabete kalkışmaması, üslubundaki sadelik (sehl-i mümteni) ve gönül diliyle söyleyişi, heyecanı, yeniyenye olan vurgusu, ümitsizliğe yer vermemesi, şiiri duygularına vasıta kılması, sanatı toplum için kullanırken "Allah için sanat" üst ilkesini benimsemesi,

³¹ Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına Ve Çağımıza Tesirleri", 182; Zeynep Köse, "Mevlânâ'nın Batı'daki İki Sesi: Annemarie Schimmel Ve Eva De Vitray Meyerovitch", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart İlahiyat Fakültesi, 2006), 421-423.

³² Muhammed Taki Ca'feri, *Avamil-i Cezzabiyet-i Suhenan-i Celâleddîn Muhammed Mevlevî* (Tebriz: İntişarat-i Danişgah-i Tebriz, 1376), 17, 19.

hikâyelerden istifade etmesi ve hikâye dilini güzel kullanması, konuların üzerinde detaylı bir şekilde durması, müşahhas misaller vermek ve benzetmeler yapmak suretiyle muhakeme yapabilmeye olanak tanıdığı bir eğitim-öğretim metodu uygulaması, insanı gerek psikolojik gerekse sosyolojik açıdan iyi tahlil edebilmesi, yetişen insan sermayesini değerlendirebilmesi, insanı fıtratına yönlendirmesi dolayısıyla evrensel oluşu, insanın ruhi tekâmülü için gerekli ve güzel hasletlerden bahsetmesi ve her daim hakikatin arayışı içerisinde olması tesirli olmasındaki sebeplerden bazılarıdır.³³

Mevlânâ eserlerinde evvela nefis mücadelesiyle insanı özgürleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak özgür olan bir insan hem zahiri hem de bâtinî anlamda bir tekâmüle hazır hâle gelebilmekte, tahkîki imanı tahkim eden insan özgürleşerek hedeflerini daha ötelere taşıyabilmektedir. Herkesi kendi yeterliliği ölçüsünde kabul eden Mevlânâ'nın hususi olarak eğitimli kesimden istifade edebilmesi, yetişmiş insan sermayesini verimli kılabilmesi onun en büyük gücü olmuştur. Bunun yanı sıra okuryazar olmasa dahi insan sermayesini iyi analiz ederek istidatlarının geliştirilmesine katkı sunmasından dolayı şeyhlik makamına kadar getirdikleri de olmuştur.³⁴ Mevlânâ'nın Anadolu'daki yükselişinin ve dolayısıyla etki alanının genişlemesinin sebepleri arasında onun, bilgi anlamında eksik fakat samimi olanlara yükselme yolunu göstermesi, bilgili olanlara ise birliği tesis etme gayretiyle ket vurmamayı, daima yol açmayı telkin etmesi sayılmaktadır.³⁵

Etki alanı oldukça fazla olan Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eseri hakkında divan şairlerinin duygu ve düşüncelerinin ne olduğu merak konusudur. Bundan sonra *Mesnevî*'nin tercümeleri, şerhleri ve darü'l-mesnevîler hakkında kısa bir bilginin akabinde merak edilen bu husus örneklerle izah edilecektir.

³³ Hasan Almaz, "Mevlânâ'nın Sözlerindeki Çekiciliğin Nedenleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Aralık 2007), 45-54.; Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına Ve Çağımıza Tesirleri", 188-189.

³⁴ Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına Ve Çağımıza Tesirleri", 186.

³⁵ Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ ve Kültürümüz* (Konya: Konya Valiliği, 2005), 134.

2- Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Dîvân Şairleri

Mevlânâ'nın üzerinde Abbasi ve Selçuklu dönemlerinde yazılmış olan eserlerin tesiri bulunmaktadır. Muhasibî'nin *er-Riaye'si*; Cüneyd Bağdadî'nin *Mektubat'ı*; Hakim Tirmizî'nin *Hatmu'l-evliya'sı*; Ebu Nasr Serrac'ın *el-Luma' fi't-tasavvuf'u*; Kelebazî'nin *et-Taarruf lîmezheb-i ehli't-tasavvuf'u*; Ebu Talib Mekkî'nin *Kûtu'l-Kulûb'u*; Abdurrahman Sülemî'nin *Tabakâtü's-sûfiye'si*; Abdülkerim Kuşeyrî'nin *er-Risale fi't-tasavvuf'u*; Hucvîrî'nin *Keşfu'l-Mahcûb'u*; Abdullah Herevî'nin *Menazilu's-sâirin'i*; Gazzalî'nin *İhyâ ulumi'd-din'i*; Suhreverdî'nin *Avarifu'l-Maarif'i*; İbn Arabî'nin *el-Futuhatu'l-Mekkiye'si*;³⁶ Feriduddin-i Attar'ın *Tezkiretu'l-Evliya'sı*; Necmüddîn Kübrâ'nın *Fevâihu'l-Cemâl'i*; Necmuddin Daye'nin *Mirsadu'l-ibâd'ı* bu mânâda en meşhurlardır. İlerleyen dönemlerde daha önce yazılmış eserlere yapılan şerh ya da tercüme edilen eserlerin yanı sıra zamanla yeni eserler de husule getirilmiştir. Bunlardan kimisine daha bölgesel olarak teveccüh edilmişken, kimisine de daha evrensel boyutta teveccüh edilmiştir. *İhya*, *Füsûs* ve *Tezkiret'ül-Evliyâ*'nın yanı sıra Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* de bunlar arasındadır.³⁷

Mesnevî kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup her beyti kendi içerisinde kafiye olarak oluşturulmuş nazım şekline denir. Genellikle uzun hikâyelerin anlatımı söz konusu olduğunda kafiye bulma kolaylığı sebebiyle tercih edilen bir nazım şekli olmuş, aruzun kısa kalıplarıyla kaleme alınmışlardır.³⁸ Bu nazım şeklinin ilk örneğine Arap edebiyatında “muzdevice” adıyla rastlanmakla beraber Fars edebiyatında 10. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir. Türk edebiyatında ise 11. yüzyıla ait Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri bu nazım şeklinin ilk örneğidir. Ayrıca Türklerin söylemiş olduğu koşukların mesneviyle benzerlikleri olduğundan da bahsedilmiştir.³⁹

³⁶ Mevlânâ ve İbn Arabî arasında bir etkileşim olmadığını savunanlar da vardır. Bkz. Eva de Vitray Meyerovitch, *Mesnevî (Mutlağın Aranışı)*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 1996), 35-37.

³⁷ Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik”, 5.

³⁸ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 140.

³⁹ İsmail Ünver, “Mesnevî”, *Türk Dili -Türk Şiiri Özel Sayısı-II* (Temmuz Ağustos-Eylül, 1986), 415-417, 430; Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edip

Mesnevi, Klasik Türk şiirinde her beyti kendi içinde kafiyeli bir şiir biçimi, manzum hikâye veya roman türüne verilen isim yahut Mevlânâ'nın eserine verilen isim olarak üç farklı şekilde ifade edilmektedir.⁴⁰ Ahmed Eflâkî bu anlayışı şöyle dile getirmiştir: "Yine bir gün son gelenlerin en faziletlisi said-i şehit, Kadı Necmeddin-i Taştı ulular toplantısında şu latifeyi anlattı: Bütün dünyada umumi olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nisbet edildikten sonra özel bir mana aldı ve insanların aydınları bunu hoş gördüler. Bunlardan biri mesnevidir. Eskiden her (kafiyeli) iki mısra'a mesnevi derlerdi; fakat zamanımızda mesnevi denilince akla hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi, eskiden bütün bilginlere mevlânâ diyorlardı; fakat bugün mevlânâ denilince Mevlânâ Hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü her mezara türbe derlerdi. Bugün ise herhangi bir türbe anılsa veya söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir."⁴¹

Mevlânâ'nın kendisi de *Mesnevî*'nin 6. Cildinde her ne kadar Hüsameddin Çelebî'ye atıfla eserin adını *Hüsâmî-nâme* olarak söylese de hem eserin son cildi hem de ilk cildinde eser için *Mesnevî* demiştir.⁴² Eserde 25.632 beyit bulunmakta olup aruzun Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün vezninde yazılmıştır. Mevlânâ şekilden çok mânânın üzerinde durmuş, konusu din olan eserini amel, hâl ve hakikat mefhumları üzerine inşa etmiştir.⁴³ Eserdeki sembolik anlatımın kültürel bir zemini bulunmaktadır. Dolayısıyla bu zemin bilinmeden eseri anlamayı arzu edenlerin müşküllerle karşılaşması kaçınılmazdır.⁴⁴ Bundan sebeptir ki Sezai Karakoç, *Mesnevî*'nin anlatım tarzı için labirent benzetmesi yapmıştır. İnançları, ahlâkı, bakış açılarını doğru istikamete getirme yolunun bin bir kavis çizilerek dile getirildiğini ancak yolun nihayetinde çıkılan caddenin dosdoğru, Sırât-ı müstakim, ana yol ve ana cadde olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Kürkçüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973), 99; Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 140.

⁴⁰ Ceyhan, "Mesnevî", 325.

⁴¹ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi XV. Yüzyıl'a Kadar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999), 21.

⁴² Şener Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 470.

⁴³ Ceyhan, "Mesnevî", 29/327.

⁴⁴ Latif Tokat, *Dinde Sembolizm* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 19.

⁴⁵ Sezai Karakoç, *Mevlâna* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 1996), 73-74.

Mevlânâ şair kimliğiyle “dil içinde bir üst dil” oluşturmıştır. Bu sebepten eseriyle ilgili olarak şerhin ön planda tutulduğu bir tercüme faaliyeti yapıldığı ifade edilmiştir.⁴⁶

1393 yılında Bursa kadılığı görevinde bulunan, 1425 yılında ise Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı olan Molla Fenârî'nin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin önsözünü şerh etmesi vesilesiyle ondan bahsederek eserinin dinî ve tasavvufî ilimler açısından kıymetine vurgu yapmasının bu eserin şöhretinin yayılmasına etki ettiği söylenmektedir. Böylelikle hem yöneticiler hem de ilim erbâbı nezdinde Mevlânâ güncellik kazanmış olup 1426 yılında Sultan II. Murad devrinde Edirne ve Tîre'de mevlevîhaneler açılmış, Şeyh Muînüddin bin Mustafa *Mesnevî*'nin ilk cildini ele alan 14.404 beyitten oluşan tercüme ve şerhi padişaha takdim etmiştir.⁴⁷

Zamanla manzum veya mensur olarak Türkçe yazılmışları başta olmak üzere *Mesnevî*'nin Arapça, Farsça, Urduca, Hintçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca gibi farklı dillerde tercüme ve şerhleri de yapılmıştır.⁴⁸ Yazıldığı dönemden bu yana tercüme ve şerhleri yapılan bu eserin, bazen tafsilatlı, bazen kısaltılmış bazen de bazı kısımları seçilerek şerh edilmiş olduğu görülmektedir. Bu tercüme ve şerhler sayesinde *Mesnevî*'yle gelen ilmi ve irfânî birikim nesilden nesile tevarüs edebilmiştir.⁴⁹ Yapılan şerhler arasındaki farklılıklar şârihin ilmi ve birikiminden kaynaklanmaktadır. Şârihler zaman zaman birbirlerini tenkit etmişlerdir ancak şerhler arasında tezat oluşturacak değerlendirmeler söz konusu olmamıştır.⁵⁰

Mevlânâ *Mesnevî*'sinde dinî ve tasavvufî konulara açıklık getirirken hikâye anlatımından istifade etmiş, çeşitli teşbih ve mecazlar kullanarak ele aldığı konuyu müşahhaslaştırmıştır. Okuyucuya

⁴⁶ Can Ceylan, “Türk Edebiyatında Şerh Edilen Metinler Arasında Mesnevî-i Şerîf'in Yeri”. *Doğu Araştırmaları* 7 (2011), 175, 178.

⁴⁷ Öngören, “Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri”, 51.

⁴⁸ Demirel, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, 472-481.

⁴⁹ Ziya Avşar - Betül Zeybek, “Türkçe Mesnevî Şerhlerine Umumî Bir Bakış”, *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*, ed. Ziya Avşar vd. (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2023), 11-39.

⁵⁰ Ceylan, Türk Edebiyatında Şerh Edilen Metinler Arasında Mesnevî-i Şerîf'in Yeri, 182-183.

yahut dinleyiciye bir bakıma özdeşim, katarsis ve iç görü süreçleri yaşatması dolayısıyla *Mesnevî*'yi anlamada zengin bir İslâmî birikime sahip olmak önem arz etmektedir. İşte bu yüzdendir ki, Mevlânâ'nın vefatından sonra "mesnevîhân" adı verilen mevlevî halifeler *Mesnevî*'yi izah etme konusunda faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mevleviliğin ilk iki mesnevîhânı Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'dir. Ulu Ârif Çelebi döneminde ise halifelerin zamanla meşguliyetlerinin artması ve Farsça'yı bilenlerin azalması hasebiyle şeyh ve halifelerin bu görevi devam ettirme zorunluluğu saklı kalmak suretiyle başkaca mesnevîhânların yetiştirilmesi gündeme gelmiştir.⁵¹ Böylelikle Mevlevî yahut Mevlevî olanların dışındaki bazı kimselere mesnevîhânlık icâzetnâmeleri verilmiştir. Hatta Nakşî şeyhlerinden dahi mesnevîhân olanları görmek mümkündür.⁵²

Mevlevilikte mesnevîhân olabilmek için icâzetnâme şartı aranmakta ise de bir *Mesnevî*'yi bir mesnevîhândan okumak gibi bir mecburiyet yoktu. Kifayet edecek bir dinî ve tasavvufî bilgi ve İbrahim Şâhidî'nin Farsça-Türkçe manzum sözlük olan *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eserini okumuş olması, bunun yanı sıra eseri anlayacak kadar Farsça bilmek yeterli bulunmuştur. Fakat Osmanlı döneminde mesnevîhânlık icâzetnâmesi için *Mesnevî*'nin önde gelen şârihlerinden İsmail Ankaravî'nin ilgili esere dair yaptığı izahlarına ve tahkiklerine riayet edilmesi şartı getirilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Mevlevî olmayan mesnevîhânlar yetiştirmek için "dârülmesnevî" adı verilen müesseseler de kurulmuştur. Mevlevî tekkeleri başta olmak üzere zamanla selâtin camileri ve padişah sarayları da mesnevîhânlığın uygulandığı yerler arasına girmiştir.⁵³

Şöhreti kırklı yaşlarında Anadolu'ya yayılmaya başlayan Mevlânâ, tasavvufî dünya görüşüyle beraber sanatla harmanlanmış yeni bir hayat tarzı ortaya koymuştur. Toplumun her kesiminde etkili olan Mevlânâ, hususen şehirlilerin, şiir ve sanatla iştigal edenleriyle meşgul olmuştur. Mevlânâ duygu ve düşünce aktarımı ya-

⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963), 150-151; Ceyhan, "Mesnevî", 29/332.

⁵² Hatice Özgül, "Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek, Tam Mesnevî Şerhi", *Bilgi* 85 (Bahar 2018), 129-145.

⁵³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953), 406; Ceyhan, "Mesnevî", 29/332.

parken halkı bilgilendirme hususunda etkili bir propaganda aracı olan şiiri bir vasıta olarak seçmiştir. Mevlânâ'nın eserlerinde Arapça ve Farsça yazmış pek çok şairin adı yahut izlerine rastlanması şiire verdiği önemi göstermektedir.⁵⁴ Mevlânâ Anadolu'daki insanların bildiklerini şiir ile ifade etmesi dolayısıyla şiire yöneldiğini belirtmiştir. Bu yönelişte şiirin öğrenmeyi kolaylaştırma yönünün etkili olduğu ve bundan istifade edilmek istenmesi dolayısıyla tercih edilmiş olabileceği söylenmiştir.⁵⁵

Esasen ruhi tekâmül sürecinde zihne etki eden düşünceleri ve hissedilen duyguları izah edebilmede sanat, manevi olanın maddi âlemdeki görünürlülüğünün bir uzantısı olma işlevini görür. Hatta bu "zarif vesile"yle dervişler ahlâkî vasıfları kazanmaya çabalamış, nefislerini terbiye etmeye çalışmışlardır. Bu sebepten güzel sanatlar söz konusu olduğunda da akla gelen ilk kurum Mevlevî dergâhları olmuştur. Hatta Mevlevîlikte sanat bir gelenek hâlini almıştır. 1001 günlük çilesini hitama erdirmeye çalışan dervişler tasavvuf eğitimlerinde kabiliyetleri ölçüsünde çeşitli sanatlarla ilgilenmiş ve meslekî anlamda kendilerini yetiştirmiştir.

Türk musikisinin pek çok bestekârı ve divan şiirinin önde gelen şairlerinin çoğunu Mevlevîler teşkil etmiştir. Gerek şiirde gerekse musikide önde gelen isimlerin derviş olması bunun en önemli göstergelerindendir.⁵⁶ Mevlânâ'nın muhibleri yalnızca onun *Mesnevî* ve *Divân-ı Kebir*'ini değil onun sema ve sohbetler gibi çok sevdiği musikin de zevkini yaşamaya ve yaşatmaya çalışmışlardır.⁵⁷ Zikir esnasında besteli okunan ilahilerdeki şiir ve musiki birlikteliği bile sanatın tasavvuf çevrelerince olmazsa olmaz bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Sadece şiir ve musiki değil elbette diğer bütün sanat kollarında⁵⁸ etkisi görülen Mevlevî tekkelerinin irfan dünya-

⁵⁴ Adnan Karaismailoğlu, "Mevlânâ'yı Tanıma ve Anlama Çabası", *Karabatak* 75 (Ağustos 2024), 62-66.

⁵⁵ Ahmet Kartal, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (Aralık 2008), 96-97.

⁵⁶ Kara, "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik", 16-19.

⁵⁷ Çelebi, Hz. Mevlânâ, 196.

⁵⁸ Bkz. Uğur Derman, "Mevlevîlik ve Hat Sanatı", *Darü'l-mülk Konya Tarih, Kültür, Sanat ve Medeniyet -Vuslatın 750. Yılında Hz. Mevlânâ Özel Sayısı-* 2 (2023), 27-41; Mutluhan Taş - Emine Türkeş, "Konya Mevlâna Müzesi'nde Bulunan 1069 Nolu Evrâd-ı Mevlâna Adlı Eserin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi", *Kalemişi* 21

mıza bir ikram olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹

Mevlânâ, Anadolu'daki şiirin tarihi, muhtevası, gelişimi ve sırayeti bakımından Türk edebiyatına ciddi katkı sunmuş müessir bir şahsiyettir. Zira Anadolu'da Türk edebiyatına dair yazılan eserler 13. yüzyıla tekabül etmekte olup bu yüzyıldan önce yazıldığı bilinen bir eser bulunmamaktadır.⁶⁰ Hususen Mevlânâ'nın söylediği *Mesnevî*, Anadolu Türkleri, İran ve Hint sahasını etkilemiş, hem İslam âlemine hem de batıya tesir etmiştir.⁶¹ Yunus Emre başta olmak üzere Fuzûlî, Nâbî, Nef'î, Şeyh Gâlib gibi pek çok şairin sözlerinde onun eserlerinin hem fikrî ve ruhî hem de edebî ve imgesel anlamda tesirini görmek mümkündür.⁶² Mevlânâ'dan beslenen pek çok şairin adı kaynaklarda zikredilse de yeni yeni gün yüzüne çıkarılan eserlerle bu şairlerin sayısı artmaktadır.⁶³ Mevlânâ'nın şairlik yönünün olması, şiirin Mevlevîlikte "sünnet-i seniyye-i Mevleviyye" olarak kabul edilmesini sağlamış, ayrıca tarikatta *Mesnevî* okuma ve okutma âdetinden dolayı bu tarikata mensup ya da bu tarikatın muhibbi olanları şair olmaya tevcih etmiştir. Bunlardan başka Şeyh Gâlib ve Neşâtî gibi şeyhlik makamındaki şairlerin edebî anlamdaki ağırlığı da bunda etkili olmuştur. Mevlevîliğin, %68 gibi bir oranla divan şairlerinin en çok teveccüh ettiği tarikatların başında gelmesi bu görüşleri destekler niteliktedir. Hemen hemen her asırda Mevlevî olsun ya da olmasın şairlerin Mevlânâ'ya olan hürmet ve muhabbetlerini dile getirdikleri görülmektedir.⁶⁴ Mevlânâ'nın sadece şahsiyetinin değil eserlerinin de şairler üzerindeki etkisi görülmekle beraber Mevlânâ'nın özellikle *Mesnevî*'sine, şiirlerinde hususen değinen

(Bahar 2022), 103-112; Ali Asker Bal, "Plastik Sanatlarda Mevlâna ve Mevlevîlik Anlayışının İzleri", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu* (Konya: Sümam Yayınları, 2007), 529-539; Örcün Barışta, "Mevlânâ'nın Işığında Gelişen Türk Süsleme Sanatlarından Örnekler", 5. *Millî Mevlânâ Kongresi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, 1991), 63-73.

⁵⁹ Selahaddin Yaşar, *Mevlâna Hayatı, Sanatı ve Tefekkürü* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1988), 138.

⁶⁰ Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, 97.

⁶¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 194.

⁶² Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna-Şiirleri Aşk ve Felsefesi-*, 50.

⁶³ Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, 100-101.

⁶⁴ Osman Horata, "Mevlânâ ve Divan Şairleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16 (1999), 46; Mehmet Narlı, "Yeni Türk Şiirinde Mevlânâ", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 47/1 (2009), 106-115.

şairler de bulunmaktadır. Bundan sonra divan şairlerinin *Mesnevî* ile ilgili duygu ve düşünceleri ele alınacaktır.

13. ve 14. yüzyıllardan itibaren Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin kaynak kitap olarak telakki edilerek tasavvufî ilintili olmayan şairlerin bile eserlerine sûfiyâne bir kıvam vermeye teşebbüs ettikleri bilinmektedir. Hususen mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan eserlerde bu etki daha fazla hissedilmektedir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Velled'in babasını "evliya kutbu" olarak anması ve sözlerini "Tanrı'dan rahmet" diyerek meth etmesi onu ve eserlerinin övülmesine ön ayak olmuştur.⁶⁵ Türk edebiyatının kurucu şahsiyeti Yunus Emre, Mevlânâ'nın kendi nazarındaki kıymetini şu sözlerle terennüm etmiştir:

"Mevlânâ Hüdavendigâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır"⁶⁶

14. yüzyılda kaleme alınmış olan Gülşehrî'nin (ö. 717'den sonra ?/1317-18'den sonra?) *Mantıku't-tayr* ve Âşık Paşa'nın (ö. 733/1332) *Garibnâme* adlı eserinde hem vezin hem de içerik anlamında *Mesnevî*'nin hususiyetleri görülmektedir. Yine bu yüzyılda bu eserin vezin ve ahengi dinî destânî eserlere etki etmiş, bu destanları okuyanlar bitiminde Mevlânâ'ya olan hürmetlerini belirtmişlerdir.⁶⁷ 15. yüzyılda manzum mesnevî kaleme alan ilk Mevlevî şairlerden kabul edilen Muînî, *Mesnevî*'yi Hz. Peygamber'in sözlerinin, fiillerinin, sırlarının ve hâllerinin içerisinde barındığı hak bir kitap olarak sunmaktadır:

"Dîn usûlünün usûlına usûl
Mesnevî'dür çünkim iy sâhib-vusûl
Bundadur akvâl ü efâl-i Nebî
Bundadur esrâr u ahvâl-i Nebî
Mesnevî kim mânî-i mutlak-durur

⁶⁵ Necip Fazıl Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", *Mevlânâ Araştırmaları-1*, ed. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 380.

⁶⁶ Hasibe Mazioğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlânâ Sevgisi*, haz. Feyzi Halıcı (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1981), 31.

⁶⁷ Mazioğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", 33.

*Her ne kim varsa içinde hak-durur"*⁶⁸

15. yüzyılın tanınan mutasavvıf şahsiyetlerinden olan Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1487) kendisini *Mesnevî*'nin âşığı, Mevlevî'nin sâdığı olarak nitelendirmiş ve *Mesnevî*'nin gözünün nuru olduğunu söylemiştir. *Mesnevî*'yle ilgili terennümlerde bulunurken şunları söyler: Lutf ile yazılmış *Mesnevî*'nin özü Mevlevî'dir ve bunu Hakk'ı birleyen *Mesnevî* sahibi Mevlânâ söylemiştir. *Mesnevî*'nin sözü Mevlânâ'nın bir başka eseri olan *Fih-i Mâ-Fih*'tir. *Mesnevî*, mahmur-luğu gidermek için içilen şarap, temiz olmak isteyenlerin dalması gereken denizdir. Tecelliler onunla talip olana inerler. O göğüsleri açan manevi bir tefsir, ruhların cilasıdır. Âşıklar meclisinin nağme yapan kişisi, zevk ehli için beraber oturulup kalkılan bir arkadaş, şevk ehli için yolculukta hoşluktur. Gözleri aydınlatır, Tanrı evidir, onun her sözü bir delildir. Gökyüzünün basamağı, mekânsızlığın bahçesidir. Fakr (istiğna) ve fenâ (kulun benliğinin Allah'ın varlığında yok olması) dükkânıdır:

*"Lutf ile yazub düzedden Mesnevî
Özinün adın koyuben mevlevî*

*Mesnevî'ye kim dinür kût-ı ruh
'Âşık olanlara şarâb-ı sabuh*

*Pâk olmak istesen manend-i bat
Yirü deniz tap Mesnevî bahrine bat*

*Mesnevî bahrine tal gavvâs-vâr
İsteseñ her dürlü ma'ni anda var*

*Lafzı gûyâ cismidür, ma'nîsi rûh
İrer andan tâlibe feth-i fütûh*

*Özi bir sözde dimüşdür Mevlevî
Birleyen ol Hakk'ı sâhib-i Mesnevî*

*Mesnevî kim ma'nevî tefsîrdür
Söz ile her sîne-i tefsîrdür*

*Mesnevî kim saykal-ı ervâhdur
Râh-ı rûh u râhat-ı eşbâhdur*

⁶⁸ Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 381.

*Nağme-sâzı meclis-i uşşâkdur
Sûz-bahşı her dil-i müştâkdur*

*Zevk ehline hazerde hem-nişîn
Şevk ehline seferde hoş-karîn*

*Mesnevîdür iy gözümiün rûşenî
Nûr-bahşı nûr-ı çeşm-i Rûşenî*

*Kanda tapsan bir kitâb-ı Mesnevî
Var uğurla ger ola Tanrı evi*

*Mesnevîsüz olma ya'ni iy veled
Her sözidür çünki ânun bir hoş sened*

*Nerd-bân-ı âsmândur Mesnevî
Bûstân-ı lâ- mekândur Mesnevî*

*Mesnevî fakr u fenâ dükkânıdur
Hâlet-i vecd ü safânun kânıdur*

*Mesnevî'nün Rûşenî gül-çînidür
Mevlevî'nün 'âşık-ı miskînidür*

*Mesnevî'nün medhini iy hoş kelâm
İtmek olmaz yazıben her-giz tamam*

*İy cihânda Mesnevînün 'âşıkı
Cân u dilden Mevlevî'nün sâdıkı*

*Mesnevîdür Mevlevî gûyâ özi
Fîh-i Mâ-fîh kitâbıdur sözi"⁶⁹*

Hudâyî Dede (ö. 885/1480-81) Mevlevî şairlerden biri olup bir gazelinde bütün eşyanın sırlarının *Mesnevî* ile bilineceğinden, onun Allah kelâmı olduğundan bahsetmiştir:

*"Mesnevî'den işidüp cümle kelâmulâhı
Bilür esrârını künhîyle kamu eşyanın"⁷⁰*

Derviş Feyzî-i Belhî, *Mesnevî*'nin ilahi aşkla insanı kendinden ge-

⁶⁹ Nurten Altıntop, *Dede Ömer Rûşenî'nin Divânı'nda Tasavvuf* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 269-273.

⁷⁰ Ali Enver, *Mevlevî Şairler*, haz. Tahir Hafızoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 90.

çirdiğine işaret etmiştir:

*"Kitâb-ı Mesnevî gûş-i dile vecd-i sema'undur
Tarîk-i Mevlevîde neydügi şıyt u sadâ sensin"*⁷¹

16. yüzyılda Mevlânâ'nın etki alanının daha da genişlediği görülmektedir. Mevlânâ'nın ilk manzum menkıbesini kaleme alan Lokmânî Dede (ö. 925/1519) *Mesnevî*'nin, içinde inci, mücevher, yakut barınan iki cihanda saadet veren marifet denizi olduğunu söylemiştir. Lokmânî Dede'ye göre, *Mesnevî*, semâ basamağı, âşıkların miracı, hadis ve tefsirin kaynağıdır:

*"Mesnevî dinle ma'nevî olasın
Ma'rifet bahrına girüp talasın*

*Bulasın dürr ü cevher ü yâkût
İki cihânda idinesin kût*

*Mesnevî oldu nerdübân-ı semâ
Anun-ıla semâya irdi hümmâ*

*Mesnevî oldu 'âşıkâ mi'râc
Ma'nîsi bil Burak u hulle vü tâc
Me'hâzı heb ehâdîs ü tefsîr
Bir kelâmında görünür bin sır"*⁷²

16. yüzyılın en tanınmış şairlerinden olan Muğlalı İbrahim Şahidi (ö. 957/1550) şöhret bulan *Tuhfe*'sini yazarak Mevlânâ'nın anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu eserinde Mevlevî olduğunu vurgulamış, *Mesnevî* denizinin dalgıcı olduğunu söylerken *Mesnevî*-deniz benzetmesi yaptığı görülmüştür:

*"Gedâyem Şâhidî-i mevlevîyem
Diyâr-ı Mentaşâ'da Muğlavîyem*

*Bihamdillâh ki merd-i ma'nevîyem
Ki gavvâs-ı bihâr-ı Mesnevîyem"*⁷³

⁷¹ Ali Enver, *Mevlevî Şairler*, 267.

⁷² Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 382.

Bilindiği üzere İbrahim Gülşenî (ö. 940/1534) Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazire olarak *Ma'nevî*'yi kaleme almıştır.⁷⁴ 16. yüzyıl şairlerinden Aşkî, bahsi geçen bu iki eserin gece gündüz okunduğunu dile getirirken *Mesnevî*'yi anmıştır:

*"Ayrılıktan inleriz ney gibi her dem zâr u zâr
Şems önünce eyleriz gâhî semâ'ı zerre-vâr
Mesnevîyle Ma'nevî nutkımız leyl ü nehâr"*⁷⁵

Mevlevîlikte Şems meşrebinin temsilcisi ve tarikatın Kalendarîlik, Bektaşîlik ve Hurufîlikle bağ kurmasında önemli bir isim olan Divane Mehmed Çelebi (ö. 953/1546-954/1547), *Mesnevî*'nin Hak yolunda delil olduğunu, onun alelade bir söz değil aksine Hak'tan gelen bir söz olduğunu söylemiştir:

*"Râh-ı Hakda Mesnevîdür nass ü burhân u delîl
Vahy-i Hakdur sanmanız gayrı kelâm-ı kâl u kîl"*⁷⁶

Mesnevî'nin şiirlerde benzetmelere de konu edildiği görülmektedir. Mesela Sehâbî (ö. 970 veya 971/1562/63 veya 1563/64), mushafa benzettiği sevgilinin yüzünün güzellik sayfalarındaki ölçülü iki kaşını *Mesnevî*'nin şah beytine teşbih etmiştir:

*"Safha-i hüsnünde ey mülk-i me'ânî husrevî
İki mevzûn kaşlarındur şah-beyt-i Mesnevî
Şems-i ruhsârın dile eyler tecellî dem-be-dem
Çerha girsem gün gibi olsam 'aceb mi mevlêvî"*⁷⁷

16. yüzyıl şairlerinden Münîrî (ö. 927/928/1521?), nazım şekillerinden en çok gazel yazmada başarılı olan bir şair olması münasebe-

⁷³ Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça - Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme - Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 64; İbrahim Şâhidî, *Gülşen-i Vahdet*, haz. Numan Külekçi (Ankara: Akçağ Yayınları, 1996), 10.

⁷⁴ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, haz. Cemal Kurnaz (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013), 190.

⁷⁵ İskender Pala, *Aşkî Divânı'ndan Örnekler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 95.

⁷⁶ Mustafa Çıpan, *Divâne Mehmed Çelebi* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2002), 57.

⁷⁷ Hüsâmü'd-dîn Bin Hüseyin Sehâbî, *Sehâbî Divânı*, haz. Cemal Bayak (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 176.

tiyle, *Mesnevî*'nin Mevlânâ'ya özgü olması gibi sevgilinin güzelliğ devrinde kendisine de gazel söylemenin sunulduğunu ifade etmiştir:

*“Devr-i hüsnünde gazel-gûluk sunuldu bize de
Hazret-i Mollâyâ mahsûs oldıysa Mesnevî”⁷⁸*

17. yüzyılda Mevlevî olan şairlerde bir artış söz konusu olmakla beraber önceki yüzyıllarda olduğu gibi Mevlânâ'ya olan hürmet ve *Mesnevî*'ye verilen kıymet devam etmiştir. Şiirlerinde tasavvufî unsurlara yer veren ve başta Mevlânâ olmak üzere mutasavvıflara olan muhabbetini dile getiren şairlerden biri de Bahtî mahlasıyla şiirler yazan Sultan I. Ahmed'tir. Bahtî, Mevlânâ'ya bir methiyede bulunmuş, onu zamanın padişahı olarak nitelendirmiştir. O, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini işittiğini ve onun sözlerinin kulağına küpe olduğunu dile getirmiştir:

*“Mesnevî'sin işidiüp Hazret-i Mevlânâ'nun
Gûşvâr oldı kulağumda kelâmı anun”⁷⁹*

Manisa Mevlevihanesi'nde yetişen ve burada “Dede” unvanını alan Birri Mehmed Dede (ö. 1128/1716), *Mesnevî*'nin her beytini paha biçilmez bir mücevher hazinesine teşbih etmiştir:

*“Kitâb-ı Mesnevî-i Ma'nevî ki her beyti
Hazîne-i güher-i bâ-bahâ degül de nedür”⁸⁰*

17. yüzyıl şairlerinden olan Fehîm-i Kadîm (ö. 1057/1647), kâş kalemin kâğıt üzerindeki devinimlerinden hareketle kalemi ve *Dîvân*'ı, onun şiirini *Mesnevî* zannederek sema eden derviş olarak hayal etmiştir:

*“Mesnevî-i Hazret-i Mollâ sanup
İtdi ney-i hâme vü dîvân semâ”⁸¹*

⁷⁸ Münîrî, *Münîrî Divânı*, haz. Ersen Ersoy (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 370.

⁷⁹ Sultan I. Ahmed, *Bahtî Divânı*, haz. İsa Kayaalp (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 8, 32.

⁸⁰ Bilal Elbir, “18. Yüzyıl Türk Edebiyatında İki Mevlevî Şairde Mevlevîliğin Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/18 (2011), 40.

⁸¹ Özgen Felek, *Fehîm-i Kadîm Divânı'nın Tahlili* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 315.

Mevlânâ için bir Türkçe ve üç Farsça kaside yazan Nef'î'nin Mevlevî bir şair olmadığı bilinmektedir. Muhip olarak nitelendirilen şair, Mevlânâ'yı evliyaların en başında görmüş, onu *Mesnevî* sahibi olarak anmış ve onu güneşe teşbih etmiştir. *Mesnevî* sayesinde ilahi sırlara mazhar olabildiğini ifade etmiştir. *Mesnevî* onun nazarında Hak sırlarının delilidir.⁸² *Mesnevî*'yi Feridüddin Attar sayesinde anlayabildiğini de vurgulamıştır:

*"Nef'î-i mu'ciz-beyânım bende-i Monlâ-yı Rûm
Ne Hakîm-i Gaznevîyim ne Emîr-i Dehlevî*

*Hâk-i pâ-yi Şeyh Attâr'ım ki oldı himmeti
Tab'uma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevî"*⁸³

17. yüzyılda hikemî şiirin temsilcisi olarak bilinen Nâbî, *Divân*'nda başta Mevlânâ olmak üzere Abdülkadir Gîlânî ve İbnü'l Arâbî gibi isimlere de methiyeler yazmıştır.⁸⁴ Nâbî'nin Mevlânâ'nın değerini anlattığı üç methiyesi ve Mevlânâ'ya ait bir gazele yaptığı tahmis bulunmaktadır.⁸⁵ Onun diliyle *Mesnevî*'nin, mücevherlerle dolu olmasına şaşılmaz. Çünkü bu hikmetli hazinenin kilidi Mevlânâ'nın dilidir, sözleridir. *Mesnevî*, feyz mahzeninden şahlara lââyık olan incilerdir. *Mesnevî*, sonbaharı olmayan yeşillik yerdir. *Mesnevî*, hidayet bulunulacak şifa evidir ki, Mevlânâ burada başa kakmadığı bir nimet bahşetmiştir. Mevlânâ'nın yüksek kapısı açıktır ve bu kapının iki kanadı *Mesnevî*'nin iki mısradan oluşan beyitleridir. Nâbî, Mevlânâ'nın *Fihî mâ-Fih* adlı eserini anmayı da ihmâl etmemiştir:

*"N'ola cevâhir ile olsa Mesnevî memlû
Kilîd-i genc-i hikemdür zebân-ı Mevlânâ*

*Ne Mesnevî dürrer-i şâhvâr-ı mahzen-i feyz
Ne Mesnevî çemen-i bî-hazân-ı Mevlânâ
Ne Mesnevî ki şifâ-hâne-i hidâyetde
Keşîde ni'met-i bî-imtinân-ı Mevlânâ*

⁸² Horata, "Mevlânâ ve Divân Şairleri", 48; Ali Nihad Tarlan, *Mevlana* (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974), 96.

⁸³ Metin Akkuş, *Nef'î Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1993), 51.

⁸⁴ Nâbî, *Nâbî Divânı*, haz. Ali Fuat Bilkan (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 33, 36, 159.

⁸⁵ Mazioğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", 36.

*Ne Mesnevî ki olur mısra'eyn-i ebyâtı
Güşâde bâb-ı mu'allâ-nişân-ı Mevlânâ*

*Gören kitâb-ı hikem-senc-i Fîh-i mâ-Fîh'in
Bilür ki hakk-ı beyândur beyân-ı Mevlânâ"⁸⁶*

Samtî (ö. 1040/1631) mahlaslı şair, Mevlânâ Dergâhı'nda ilim tahsil etmiş olup şiirlerini hususen Mevlevîliği methetmek için yazmıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevî* için "Bu kitap Kurân-ı azîmü's-şânın kâşifi..." demesinden müllhem birçok şairin *Mesnevî* için bu nitelemeyi kullandığına da rastlanılmaktadır. Samtî de bu şairlerden biri olup *Mesnevî*'nin "kâşif" sıfatına bir göndermede bulunduğu görülmektedir:

*"Yok Mesnevîde sâni vâzih kamu burhânı
Keşf itdi o Kur'ân-ı yâ Hazret-i Mevlânâ"⁸⁷*

Bir Mevlevî şeyhi olan Nesîb Dede (ö. 1124/1712), *Rişte-i Cevâhir* adlı eserinde zaman zaman *Mesnevî*'den seçmiş olduğu bazı beyitlerin şerhini yapmıştır. Şiirlerinde *Mesnevî* onun diliyle, ebedî zenginlik bahşeden mânâlar hazinesi, vahdeti açıklayan bir şârih, hattının tozu gözlere parlaklık veren, doğuştan kör olanlara öteleri gösteren, hiçbir eserle kıyası mümkün olmayan bir eserdir. Ona göre, diğer eserlerin *Mesnevî*'yle nisbet edilmesi denizle gölü nisbet etmeye benzer. *Mesnevî*'nin "bi's-nev" hitabında yer alan be harfinin altındaki nokta, âlemin vücûdunu gizlemektedir. Benzeri olmayan avcı (Mevlânâ), gayb sırları ceylanını harf kemendi ile tutmuştur:

*"Ne Mesnevî ki odur genc-i şâyegân-ı me'ânî
Virür gınâ-yı ebed tab'-ı murâd-ı fakire
Ne Mesnevî ki odur şerh-i metn-i nüsha-i vahdet
Çü rûz rûşen olur fehmi iden zevâta serîre*

*Ne Mesnevî ki gubâr-ı hatı cilâ-dih-i ebsâr
Nümûde itmede lâ-mekânı çeşm-i darîre*

Kemal-i âdemiyân harf-i evvelinde mübeyyen

⁸⁶ Nâbî, *Nâbî Divânı*, 37.

⁸⁷ Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 387.

Vücûd-ı 'âlemiyân zîr noktasında setîre

*Kıyas olunmasun âsâr-ı digerân o kelâma
Ki bahr hîç mukîsün 'aleyh olur mı gadîre*

*Kemend-i harf ile tutmuş gazâl-i sırr-ı guyûbî
Tebâreka'llâh o sayyâd-ı bî-'adîl ü nazîre"⁸⁸*

Mevlevîlikte şeyhlik makamında vazife yapmış biri olan Dânişî Ali Dede (ö. 1095/1683), mecmualarda yer alan şiirlerinde Mevlevîlikle ilgili remizlere sıklıkla müracaat etmiştir. *Mesnevî* onun nazarında bâtın ilimlerinin açıklayıcısı olup ona benzer bir kitap bulunmamaktadır. On sekiz bin âlem onun hükümlerini yürütmektedir:

*"Zahirâ bâtın 'ulûmın 'âleme tefsir eder
Yok hakâyık 'âleminde ana benzer bir kitâb
On sekiz bin 'âleme icrâ idüp ahkâmını
Toldı âvâz-ı semâ' ile sipîhr-i nüh-kıbâb"⁸⁹*

Ağazâde Mehmed Dede (ö. 1063/1652) bir yeniçeri ağasının oğlu olup Galata Mevlevîhânesi ve Beşiktaş Dergâhı'nın ona ithafen kurulduğu bilinmektedir. Keşif ve kerametleriyle şöhret bulmuş bu mürşidin bir gazelinde *Mesnevî*'nin delil oluşuna dikkat çektiğine rastlanılmıştır:

*"Mazhar-ı Monlâ-yı Rûm'uz Mesnevî bürhanımız
Sâlik-i râh-ı hakikat vâsıl-ı Mevlâ biziz"⁹⁰*

18. yüzyılda daha önceki yüzyıllara nazaran Mevlânâ'yı met-hetmede daha geniş bir kadro söz konusudur. Bu şairlerden biri olan Sâkîb Dede (ö. 1148/1735-36), Mevlevî şeyhlerinin biyografilerini anlattığı *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyye* adlı eseriyle bilinmektedir. Medrese eğitiminden sonra Mevlevîliğe intisap etmiş ve Kütahya Mevlevihanesi'nde şeyhlik makamına gelmiştir. O, semâ' ve raksın

⁸⁸ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, *Nesib Dede, Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 227-229.

⁸⁹ Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 385-386.

⁹⁰ Ali Enver, *Mevlevî Şairler*, 25-26.

yasaklandığı Vanî Mehmed Paşa dönemine denk gelmiş olup bu dönemde yaklaşık 1000 Mevlevî'nin öldürüldüğünü ve bir kısmının seyahat etmeye mecbur bırakıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla şiirlerinin Mevlevîliğin müdafasını ihtiva ettiği ifade edilmektedir. *Divânı'*nda Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili yaklaşık 20 kaside bulunmaktadır. Onun semâ', ney, rebâb, kudüm, tennure, hırka gibi kavramlar için müstakil kasideler yazması Mevlevîlik müdafası bakımından dikkate değerdir.⁹¹ Ona göre *Mesnevî*, tatlı bir su gibidir. Bu suyla dergâh bahçesi sulandıkça Mevlânâ'nın aşk şarabını içenler kevser ve cennet arzusunda olmazlar:

“Zülâl-i *Mesnevî* itdükçe bâg-ı hânkâhın şâd
Behişt ü Kevser itmez ârzû mey-nûş-ı Mevlâna”⁹²

*Dîvânı'*nın pek çok yerinde *Mesnevî'*den bahseden Sâkib Dede hususen 53 beyitten müteşekkil *Mesnevî* redifli kasidesinde ilgili eser için yâdigâr, nûr, kâşif, merdüm, nev-mâcera, genc-i hakikat, gevher-i vahdet, kulzüm-i ilm-i ledün, reh-nümâ, dil-güşâ, tefsir, hüsn-i edâ, evliyâ, rûşenâ, mirkâtü'n-nühâ, mir'âtü'l-likâ, çâr-bâg, tercemân, lafz-âşinâ, mühr ü vefâ, tiryâk, şehd, mahmil, hargeh-nümâ, kanûn, şifâ, mürşid-i hayy, sırr-ı Mustafâ, pişvâ, defter-i hüsn, nâ'ib-i sultan-ı dil, bedrü'd-dücâ, şemşîr-i kazâ, şeyh, berg ü nevâ, sedd, dua, mû-şigâf, Hızır, hâcet-revâ, hikmet-serâ, imtihanü'l ezkiyâ gibi çeşitli benzetmeler yapmıştır. Bu benzetmelerden bir kaçına göre, *Mesnevî*, Allah'ın Mevlânâ'nın kalbine ilham etmesiyle ortaya çıkan bir eserdir. Peygamberler şahının sırlarının taşıyıcısıdır. İçindeki kıssalardan çıkartılan hisseler birer ibrettir:

“Nüsha-i dîvân-ı ilhâm-ı Hudâ'dur *Mesnevî*
Hâmil-i esrâr-ı şâh-ı enbiyâdur *Mesnevî*”

Nakş-ı emsâli nümûdâr-ı şebistân-ı hayâl
*Kıssasından hisse-i ibret-nümâdur *Mesnevî'**⁹³

⁹¹ Ahmet Arı, *Sâkib Mustafa Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 14, 37.

⁹² Sâkib Dede, *Sâkib Dede Dîvânı*, haz. Ahmet Arı (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 94.

⁹³ Sâkib Dede, *Sâkib Dede Dîvânı*, 101, 103.

Sâkib Dede, *Mesnevî*'nin altı defterden müteşşekil oluşunu belirtmiş, Hz. Musâ'nın mucizesine telmihle, onun için Yed-i Beyza benzetmesi yapmıştır. Ayrıca Sâkib Dede'nin, *Mesnevî* için menfi bakışlarda bulunanlara sert bir biçimde karşılık verdiği de görülmektedir:

“Şeş mücelledle ider ta'mîr-i şeş-sûy-ı kulûb
Ceyb-i kârından Yed-i Beyzâ-nümâdur *Mesnevî*”⁹⁴

“Niçün ikrara gelmez *Mesnevî* tahsiline münkir
Görünce geldiğin îmâna kâfir tevbeyle efsak”⁹⁵

18. yüzyılın zirve şairlerinden olan Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799) çilesini hitama erdirerek Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuş bir şahsiyettir. *Dîvânı*'nda ve *Hüsn ü Aşk*'inde Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili unsurlara oldukça fazla değinen Şeyh Gâlib, *Dîvânı*'nda Mevlânâ'ya farklı nazım şekilleriyle şiirler yazmış olup Mevlevîliğin remizlerine sıklıkla başvurmuştur.⁹⁶ *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevîsinde miraciyye bölümünün akabinde Mevlânâ'nın vasıflarını saymıştır. İlgili eserinde yeni bir tarz oluşturduğunu, sırlarını ise *Mesnevî*'den aldığını söylemiştir:

“Gencînede resm-i nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim

Esrârını *Mesnevî*den aldım
Çaldımsa da mîrî mâlî çaldım”⁹⁷

Onun zamanları devlet nazarında Mevlevîliğin en fazla değer ve hürmet gördüğü zamanlardır. Sultan III. Selim'in devrin musikişinaslarından olmasının yanı sıra aynı zamanda dergâhın muhiblelerinden olması buna en güzel örnektir. Sultan Selim Han'ın cevır hatılarıyla yazılmış bir *Mesnevî*'yi hediye edişine istinaden Şeyh Gâlib'in teşekkürlerini sunduğu kasidesinde bu hediyenin paha biçilmez

⁹⁴ Sâkib Dede, *Sâkib Dede Divânı*, 103.

⁹⁵ Sâkib Dede, *Sâkib Dede Divânı*, 122.

⁹⁶ Hüseyin Ayan, “Şeyh Gâlib'te Mevlana Sevgisi”, *Türk Dili* 480, (1991), 530-536; Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Divânı*, haz. Muhsin Kalkışım (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 37-38.

⁹⁷ Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, haz. Orhan Okay - Hüseyin Ayan (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 19, 72-74.

olduğu söylenmiştir.⁹⁸ Yine Sultan Selim Han zamanında Mevlânâ'nın türbe örtüsünün yenilenmesini konu ettiği bir tercî-i bendinde Şeyh Gâlib'in, *Mesnevî*'yi içinde hikmet dersi veren ayetlere benzettiği, Kur'ân ve *Mesnevî* arasında bağ kurduğu, onun aşk ve muhabbet denizi olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Çeşitli mecazlara konu ettiği *Mesnevî* ona göre, Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine telmihen dertlilere dermân olacak nefes, sevgilinin zül-füne teşbih edilen sümbüldür:

*"Kitâb-ı Mesnevîsi âyet âyet ders-i hikmetdir
Tokuşmuş mevc mevce kulzüm-i aşk u muhâbbetdir"*⁹⁹
*"Mesnevîdir nefes-i pür-meded-i rûhullâh
Dil-i bîmâra devâ Hâzret-i Mevlânâdır"*¹⁰⁰

*"Verdi zülfeynine hûrân-ı behiştî zînet
Mesnevîden koparıp bir nice eltâf sünbül"*¹⁰¹

Çeşitli vesilelerle *Mesnevî*'yi anan Şeyh Gâlib, *Mesnevî*'yi diriltici bir mürşid ve sırların kâşifi olarak nitelendirerek Sâkîb Dede'yle aynı anlayışa sahip olduğunu ikrâr etmiştir:

*"Mürşid-i hayy kâşif-i esrârdır
Mesnevî-i hazret-i Monlâ-yı Rûm"*¹⁰²

Şeyh Gâlib, Nef'î'nin kasidesine yapmış olduğu tahmisinde, *Mesnevî*'nin her bir lafzının marifet kaynağı olduğunu, her bir harfinin yine marifeti beyan ettiğini vurgulamıştır:

*"Mesnevî ammâ ki her bir lafzı kân-ı ma'rifet
Mesnevî ammâ ki her bir nutk-ı ihsân-ı ma'rifet
Mesnevî ammâ ki her harfî beyân-ı ma'rifet
Mesnevî ammâ ki her beyt-i cihân-ı mâ'rifet
Zerresiyle âftâbının berâber pertevi"*¹⁰³

Şeyh Gâlib'in, Sâkîb Dede'nin, Hâlis Ahmed Dede'nin ve Şeyh Seyyid Ali Efendi'nin oğlunun vefatı için düşürdüğü tarihlerde,

⁹⁸ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 50.

⁹⁹ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 150.

¹⁰⁰ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 27.

¹⁰¹ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 351.

¹⁰² Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 358.

¹⁰³ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 173.

Mevlevî şahsiyetlere yapmış olduğu kimi iltifatlarda *Mesnevî*'yi andığı görülmektedir.¹⁰⁴ 16. yüzyıl Mevlevîlerinden Yusuf Sîneçâk'ın *Cezîre-i Mesnevî* adlı eserinin şerhini de yapan Şeyh Gâlib, İsmail Rusûhî Ankarâvî (ö. 1041/1631) ve Yusuf Sîneçâk'ın (ö. 953/1546/47) *Mesnevî*'nin şârihlerinden olduğundan övgüyle söz etmiştir:

*“Meşrebîndir çeşme-i irfân feyzin mâksimi
Kalb-i pâkin vâris-i mîrâs-ı genc-i Mesnevî
Mesnevînin yek-be-yek şerh eyleyen ebyâtını
Arş-ı alâsında olmuş çarh-ı aşkın müstevî”*¹⁰⁵

*“Şarîhedir hakâyık esrâr-ı Mesnevî
Oldu sözü müfessir-i Kurân-ı maneî
Gel menbânda zemzem-i irfânı eyle nûş
İsmâil oldu rehber-i sâlik-i maneî”*¹⁰⁶
*“Burc-ı hüsnün mâhi gerdûn-ı celâlin pey-revî
Şems-i aşkın nûru hurşîd-i safânın pertevî
Bi-muhâbâ kişver-i fakr u fenânın hüsrevî
Cûy-ı Nîl-i marifet ummân-ı feyz-i Mesnevî*

*Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı maneî
Yûsuf-ı mısır-ı hakikat Sîne-çâk-ı Mevlevî*

*Malik olmuş Mesnevînin genc-i lâ-yefnâsına
Reh-ber olmuş sâlikân-ı râh-ı müstesnâsına
Mahv ü sahv etmiş Cezîre gösterip deryâsına
Âferin-sad-âferîn burhânına davasına
Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı maneî
Yûsuf-ı mısır-ı hakikat Sîne-çâk-ı Mevlevî”*¹⁰⁷

Şeyhi olan Gâlib gibi iftihar edilecek ne varsa Mevlânâ'ya borçlu olduğunu söyleyen bir başka Mevlevî şair ise Esrar Dede (ö. 1211/1796)'dır. Esrar Dede, Mevlânâ ve Mevlevîlik konularını içeren

¹⁰⁴ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Divânı*, 131, 132, 220.

¹⁰⁵ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Divânı*, 32.

¹⁰⁶ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Divânı*, 439.

¹⁰⁷ Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Divânı*, 151.

yedi kaside, Mevlânâ için bir tesmin ve semâ ile ilgili olarak bir mesnevî yazmıştır. Herhangi bir devlet adamına kaside yazmamış olup şiirlerinde bazı Mevlevî şahsiyetlere ve Mevlevî unsurlara sıkça temas ettiği bilinmektedir.¹⁰⁸ Fatîn tezkiresinde¹⁰⁹ *Mesnevî* sıralarına vukûfiyeti olan bir şair olarak vasıflandırılan Esrar Dede, *Mesnevî*'nin "bi'-ş-nev" hitabına matuf olarak "dinle" nasihatinde bulunmuş, onun Hakk'tan bir vahiy olduğuna, kâşiflik ve mürşidlik gibi vasıflarına vurgu yapmıştır:

*"Ey Mevlevî ey Mevlevî dinle sadâ-yı "bi'-ş-nev"i
Ey feyz-hâh-ı Mesnevî dinle sadâ-yı "bi'-ş-nev"i*

*Vahy-i Hudâ'dır Mesnevî şer'-i bekâdır Mesnevî
Hak'dan sadâdır Mesnevî dinle sadâ-yı "bi'-ş-nev"i*

*Dersin olursa Mesnevî keşf ola feth-i ma'nevî
Rûşen olur gönlün evi dinle sadâ-yı "bi'-ş-nev"i*

*Ol mürşid-i hayy dur sana kıl Mesnevî'ye iktidâ
Zâhir olur râh-ı hüda dinle sadâ-yı "bi'-ş-nev"i"¹¹⁰*

*"Nutk-ı pâk ile edip Mesnevî'yi mürşid-i küll
'Âleme Hazret-i Monlâ'dan erer feyz-i nefes"¹¹¹*

Abdülbâki Nasır Dede (ö. 1236/1821), 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış olup Yenikapı Mevlevîhânesi'nin on dördüncü şeyhi olarak vazifelendirilmiştir. *Dîvânı*'nda *Mesnevî*'nin yol gösterici ve "mağz-ı Kur'ân" vasıflarından bahsetmiş olup onun için âb-ı hayat benzetmesi yapmıştır. *Mesnevî*'de ney vasıtasıyla "bi'-ş-nev" in emrolunduğunu belirtmiştir:

*"Mevlevîyiz Mesnevîdir muktedâ-yı râhımız
Sâlik-i 'aşkız semâ'-ı bâ-safâ şehrahımız"¹¹²*

¹⁰⁸ Horata, "Mevlânâ ve Dîvân Şairleri", 53.

¹⁰⁹ Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr* (İstanbul: İstihkâm Alayları Litografya Destgâhu, 1271), 10.

¹¹⁰ Esrâr Dede, *Esrâr Dede Dîvânı*, haz. Osman Horata (Ankara: Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 366-368.

¹¹¹ Esrâr Dede, *Esrâr Dede Dîvânı*, 239.

¹¹² Melek Bıyık, *Abdülbâkî Nâsır Dede Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 86.

“Hayât-ı rûh bulmuş sâyesinde bunca dem ‘uşşâk
İçüp âb-ı hayât-ı Mesnevî-yi mağz-ı Kur’ân’ı”¹¹³

19. yüzyıl divan şiiri, batı etkisinin tesiriyle farklılıkların kendini hissettirdiği bir dönem olsa dahi, bu dönemde tasavvufun şairler üzerinde daha da fazla etkisini gösterdiği bilinmektedir. Bu yüzyıl-da kadın şairlerin görünürlülüğünün artmasıyla ve genellikle tarikatın müsbet yaklaşımı sebebiyle Mevlevîlik yolunu tercih eden kadın divan şairlerinin Mevlânâ’ya iltifatlarını dile getirdiği hem Mevlânâ’yı ve Mevlevîliğin istilahlarını hem de Mesnevî’yi şiirlerinde andıkları görülmektedir. Leylâ Hanım da (ö. 1264/1848) bunlardan biridir. Mevlevî olması hasebiyle Dîvânı’nda Mevlânâ’ya olan sevgi ve hürmetini ifade ettiği şiirlere ve Mevlevîlikle ilgili unsurlara rastlanmaktadır. Mevlânâ’ya ithafen kaleme almış olduğu bir murabba’ı ve bir muhammesi, Mevlânâ’nın meşhur “Âh mine’l-aşk ve hâlâtîhi / Ahraka kalbî bi-harârâtîhi” beytine yapmış olduğu bir tesdisi ve bir tesmîni bulunmaktadır.¹¹⁴ Mevlânâ için yazmış olduğu bir müzdevic muhammeste, Hak sırlarına vâkîf olmak isteyenleri Mesnevî okuyucusu olmaya davet etmiştir:

“Mihr-i vechin eyleyüp güm-râha Hak nûr-ı şafak
Na’t-ı pâkiyle leb-â-lebdir anıncün her varak
Mesnevî-hân ol da fehm eyle nedir esrâr-ı Hak
Âşinây-ı remz-i Hak müşkil-güşâ-yı her sebak
Pâdişâh-ı ‘ârifândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm”¹¹⁵

Yine Mevlevîliğe mensup bir diğer kadın şair ise Şeref Hanım (ö. 1277/1861)’dır. O, Yenikapı Mevlevîhânesi’nin şeyhi olan Osman Selahaddin Dede’ye derviş olmakla bilinmektedir.¹¹⁶ Dîvânı’nda Mevlânâ’ya yazmış olduğu yahut onu andığı manzumeleri bulunmaktadır. Şeref Hanım, Mesnevî’nin Mevlânâ’nın irfanına, kemâline ve evliya oluşuna bir delil olduğunun üzerinde durmuştur:

“Var mıdır ‘irfân u kemâline söz

¹¹³ Melek Bıyık, *Abdülbâki Nâsır Dede Dîvânı*, 41.

¹¹⁴ Leylâ Hanım, *Leylâ Hanım Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 36-37, 40, 63-64, 72-73.

¹¹⁵ Leylâ Hanım, *Leylâ Hanım Dîvânı*, 40.

¹¹⁶ Şeref Hanım, *Şeref Hanım Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 3.

Mesnevî'dir hüccet-i Monlâ-yı Rûm"¹¹⁷

"Ezelden ser-firâz-ı evliyâ halk eylemiş Bârî
Bütün pîrânıñ olsa intihâbı nola etvârı
Delîl ister mi varken Mesnevî gibi bir âsârı
Egerçi tâ dem-i "Kâlû Belâ" ben itdim ikrârı

'Uluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdin inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'ı"¹¹⁸

Şiirlerinin kaynağı olarak Mevlânâ'yı işaret eden Mislî mahlaslı İsmail Hakkı Dede (ö. 1286/1870), devrinin Mesnevî ile ihyâ olduğundan, onun kelamının diriltici vasfından söz etmiş, tefekkür edilmesi gereken bir eser olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca onu kalp cilası olarak da nitelendirdiği görülmektedir:

"Bu devrin hâlîyâ ihyâsı oldu Mesnevî'n ile
Gürûh-ı sâlikin kalbi cilâsı şems-i Monlâ'dır"¹¹⁹

"Kelâmı nutk-ı Haydır Mesnevî'sin kıl tefekkür bir
Hemân 'ayn-ı Hudâ'dır Haydar-ı Kerrâr-ı ma'nâ bu"¹²⁰

Şiir mecmualarında tamamlanmamış bir Mesnevî tercümesi olduğu bilinen Yenişehirli Avnî'nin (ö. 1301/1883), Mesnevî'nin kalbe ilhamla gelerek oluşturulduğuna ve açık bir ayet, bir alâmet olduğuna vurgu yaptığı beyitleri bulunmaktadır:

"İtmesün mi şübhe zîrâ Mesnevî-i akdesi
Mesnevî midür kitâbullâh-ı müstesnâ midür

Mesnevî-i ma'nevî-i Mevlevî midür yahud
'Âlem-i i'câzdan bir âyet-i uzmâ midür"¹²¹

¹¹⁷ Şeref Hanım, *Şeref Hanım Dîvânı*, 17.

¹¹⁸ Şeref Hanım, *Şeref Hanım Dîvânı*, 165.

¹¹⁹ Emrah Gökçe, *Mislî İsmâ'il Hakkı ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 82.

¹²⁰ Emrah Gökçe, *Mislî İsmâ'il Hakkı ve Dîvânı*, 302.

¹²¹ Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 458.

Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede (ö. 1303/1886), Farsça şiirlerinde *Mesnevî*'yi şaraba benzeterek mestliğinin bundan kaynaklı olduğunu söylemiş, *Mesnevî*'nin âşıkların meclisi olduğuna vurgu yapmıştır.¹²² *Divançe*'sinin Türkçe kaleme alınan ilk şiiri ise *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin manzum tercümesi olup matla beytinde *Mesnevî*'den ilhamla söylediğini ifade etmiştir:

“Bîş nev in neyden alup söyledim esrâr sana
Tuy ne ârzû-keş imiş zâr ile ol yâr sana”¹²³

Süleyman Senih (ö. 1318/1900), *Divân*'ı için *Senih-i Mevlevî* adını tercih etmiş, neredeyse bütün gazellerinin sonunda Mevlânâ'yı methetmiş ve ondan yardım istemiş bir şairdir. Mevlânâ redifli şiirinde *Mesnevî* için “mağz-ı Kur'ân” tabiriyle onun Kur'ân'ın özü oluşuna, “mürşid-i hâdî” tamlamasıyla ise onun doğru yolu gösterme vasfına vurgu yapmış, onun içinde hazineler barındırdığını terennüm etmiştir:

“Künûz-ı remz-i ehâdîs ü mağz-ı Kur'an'dır
Kitâb-ı *Mesnevî*-yi müstetâb-ı Mevlânâ

*Tarîk-i Hakkı bulur sâlikânı çünkü olur
Mürîde mürşid-i hâdî kitâb-ı Mevlânâ*”¹²⁴

Zîver Ahmed Sâdık Paşa (ö. 1277/1860), Mevlevî olan babasının vefatıyla on yaşlarındayken Galata Mevlevihânesi postnişini Seyyid Ali Dede tarafından manevi oğul olarak addedilmiş vezir şairlerdendir. Ona göre, *Mesnevî* dururken başka eserleri tahrir etmeye lüzum yoktur. *Mesnevî* ve onun nazmı, deniz ve inci misalidir. *Mesnevî*, aşk kitabı ve feyz denizidir:

“Varken dü-cihânın bedeli *Mesnevi*-i Pîr
Sâir nush-ı ma'nîyi tahrir ne hâcet”¹²⁵

“Cihânda bahr-i hakâyık ki *Mesnevî*sidir

¹²² Ahmet Tanyıldız, “Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede ve Şiirleri Üzerine”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı* 2/5, (Ekim 2016), 187.

¹²³ Tanyıldız, “Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede ve Şiirleri Üzerine”, 188.

¹²⁴ Ercan Okyay, *Senih-i Mevlevî Divânı* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 17, 56.

¹²⁵ Ziver Paşa, *Zeyl-i Asâr-ı Ziver Paşa*, nşr. Yusuf Bahâeddin (Dersaadet, 1314), 89.

*Nazîm-i lû'lü-i hikmet cenâb-ı Monlâdır"*¹²⁶

"Kitâb-ı 'aşk ki deryâ-yı feyzdir Zîver

*Bu remzi Hazret-i Monlâ Celâl eder işrâb"*¹²⁷

Azerbaycan Türk tasavvuf edebiyatını temsiliyetiyle öne çıkmış divan şairlerinden olan Mir Hamza Seyyid Nigârî (ö. 1303/1886), Nakşibendî tarikatına mensuptur. Kaynaklarda Nakşî olup da Mevlânâ'ya ilgisi olan kişiler az da olsa bulunmaktadır.¹²⁸ Nigârî de onlardan biri olmakla beraber onun eserlerinde Ferîdüddîn-i Attâr ve Mevlânâ'ya olan hürmetini dile getirdiği görülmektedir. Edebî anlamda Nigârî'nin, Mevlânâ'nın mecazlar dünyasının takipçisi olduğundan hem Türkçe hem de Farsça divanlarında Mevlânâ'nın *Dîvânı*'nın etkili olduğundan bahsedilmiştir. Şairin *Nigârname* adlı eserinde, *Mesnevî* ile birlikte *Ma'nevî*'yi andığı görülmektedir:

"Gah Mesnevî okuyak demâdem

Gah Mânevi'den urak şirin dem

Geh Mesnevî'ye vererek nizâmı

*Geh Mesnevî'den alak meramı"*¹²⁹

20. yüzyılda yazılan şiirlerde de *Mesnevî*'den söz edilmektedir. Mesela bu yüzyılda Mehmed Emin Yümnî Efendi (ö.1342/1924), Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine Farsça tahmis yazan bir şairdir. Eserin mukaddimesinden evvel "ya hû", "tahmîs-i Yümnî ber kitâb-i Mesnevî" ve "be nâm-i hudâvend-i behşâyende-i mihribân" ibarelerini kullanmış olup gerek Mevlânâ'ya olan hürmetinden gerekse onun şöhretinden faydalandığı belirtilmektedir. İlgili tahmisinde *Mesnevî*'nin birliği, vahdeti vurguladığı anlatılmıştır:

آنکه باشد در دل خود منزوی

اهل وحدت باشد و پشتش قوی

فیض یابی گر تو این را بشنوی

¹²⁶ Ziver Paşa, *Zeyl-i Asâr-ı Ziver Paşa*, 22.

¹²⁷ Ziver Paşa, *Zeyl-i Asâr-ı Ziver Paşa*, 87.

¹²⁸ Ömer Faruk Yiğiterol, "Anadolu'daki Nakşî Şairlerin Mesnevî'ye İlgisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (Haziran 2022), 227-241.

¹²⁹ Nezaket Memmedli, "Mir Hamza Seyyid Nigârî Şiirinde Attâr ve Mevlânâ Etkisi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Mart 2024), 13.

وحدت اندر وحدت است این مثنوی
از سمک رو تا سمک ای معنوی^{۱۳۰}

Mevlevî olması dolayısıyla özellikle Farsça şiirlerinde *Mesnevî*’den iktibas yaptığı bilinen Kemahlı İbrahim Hakkı’nın (ö.1924) şiirlerinde Mevlânâ’ya övgüler bulunmaktadır. Ona göre *Mesnevî*’den âb-ı Hızır gibi bir bâde gelmesi *Mesnevî*’nin bir başka sırrıdır. Burada *Mesnevî* ve âb-ı Hızır benzetmesi dikkat çekmektedir:

مزای مثنوی سر المثانی
ز آن اب خضر آور مرا می^{۱۳۱}

Üsküdar Mevlevîhânesi’nin son şeyhi olan Ahmed Remzi Dede (ö. 1944), *Mesnevî* için elest bezminin perdelerini kaldırmasından dolayı “mağz-ı Kur’ân” ibaresini kullanmıştır. *Mesnevî*’nin altı ciltten müteşekkil olması ve cennetin altıncı bahçesinin Firdevs olması ilgisinden dolayıdır ki, *Mesnevî*’yi Firdevs’e teşbih etmiştir.¹³² *Mesnevî*, irfan firdevsi, “bi’ş-nev ez-ney” ise şakayıktır. Ona göre, *Mesnevî*, hikmet nurlarının doğduğu kaynaktır:

“Belî bezm-i elestin perde-ber-dar-ı füyûzudur
Anınçün mağz-ı Kur’ân dense lâyük bi’ş-nev ez neydir
Kitâb-ı müstetâb-ı *Mesnevî* firdevs-i irfândır
O bâğ-ı vahdete rengîn şekâyık bi’ş-nev ez neydir”¹³³
“Doğmamıştır dehre Mevlânâ gibi merd-i güzîn
Maşrık-ı envâr-ı hikmettir kitâb-ı *Mesnevî*”¹³⁴

Mevlevîliğe mensup Tahirü’l Mevlevî (ö. 1951) ise öncekiler gibi *Mesnevî*’nin naziri bir eser olmadığını ve onun “mağz-ı Kur’ân” olduğunu ikrar etmiştir:

¹³⁰ Çetin Kaska, “Mehmed Emin Yümnî Efendi’nin Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine Yazdığı Farsça Tahmîs”, *Tahkik İslamî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (Aralık 2023), 182.

¹³¹ Yusuf Babür, “Erzincan Mevlevihanesi’nin Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakkı’nın Farsça Şiirleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2019), 382.

¹³² Duru, “Şairlerin Dilinde *Mesnevî*-i Mevlânâ”, 394.

¹³³ Duru, “Şairlerin Dilinde *Mesnevî*-i Mevlânâ”, 387, 394.

¹³⁴ Duru, “Şairlerin Dilinde *Mesnevî*-i Mevlânâ”, 397.

*"Hâme-i mu'ciz tırâz-ı Gülşenî yazmış velî
Kâbil-i tatbik olur mı Mesnevîyle Ma'nevî"*¹³⁵

*"Öyle bir manzûme-i esrar u hikmet kim anun
Nâmı olmuş mağz-ı Kur'ân-ı İlâhî Mesnevî"*¹³⁶

Sadece bilinen divan şairlerinin eserlerinde değil şiir mecmualarında da hem Mevlânâ'ya hem de *Mesnevî*'ye dair övgülere rastlanmaktadır. Mesela Medresetü'l-vâ'izîn talebelerinden Mehmed Vefâ "külâh-ı Mevlevî" redifli şiirinde Mevlânâ'yı methederken *Mesnevî*'nin çevresinde dönülen bir merkez olduğunu belirttiği görülmektedir:

*"Ol medâr-ı Mesnevî'de devr eyler encüm gibi
Ma'nevî bir peyk-i mîsâkdir külâh-ı Mevlevî"*¹³⁷

¹³⁵ Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 386.

¹³⁶ Duru, "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ", 388.

¹³⁷ Fatih Tıǧlı, "Cerîde-i Sûfiyye Mecmuasındaki Külâh-ı Mevlevî Redifli Şiirler", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 9/1, (Mart 2025), 221-222.

Sonuç

Türk edebiyatında Mevlânâ'nın her yüzyılda hürmet gören ve etki gücü yüksek bir şahsiyet olduğu bilinmektedir. Anadolu'nun edebî anlayışının teşekkülünde de belirgin yahut örtük olarak Mevlânâ'nın edebî anlayışının izleri görülmektedir. Mevlevî şairler başta olmak üzere muhip olarak nitelendirilen yahut başka tarıklere mensup şairler de şiirlerinde onu ve *Mesnevî*'sini büyük bir hürmetle anmıştır. Batı tesirinin etkili olduğu 19. yüzyılda *Mesnevî*'nin devrin dirilişi için bir kaynak olduğunun ifade edilmesi, ilgili eserin her yüzyılda kendisine daha çok ihtiyaç duyulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Her yüzyılda *Mesnevî* için umumi olarak müşterek teşbih ve mecazlar yapılmış olduğu görülmektedir. *Mesnevî*'yle ilgili en çok teşbih ve mecazlara yer veren Sâkib Dede'dir. Bunda onun döneminde Mevlevîlerin siyasî anlamda yaşadığı sıkıntıların etkili olduğu söylenebilir.

Şiirlerde *Mesnevî*'nin, “Kur’ân’ın özü (mağz-ı Kur’ân), Hak kitap, Allah kelamı (ilhamla husûle gelen), miraç, Hak sırrı, Mustafa’nın sırrı, tefsir (açıklayan), şârih, hadis, tefsir ve marifet kaynağı, kâşif, delil, ayet, kanun, mürşid (mürşid-i hayy/ mürşid-i hâdî/ mürşid-i küll), evliya, tercüman, gece-gündüz okunan nutk, nasihat (kulağa küpe olacak), güzel edalı, aydınlık, göz nuru, arkadaş, basamak, yadigâr, ihyâ eden, diriltten, hikmet söyleyen, yol gösterici, önder, gönül açan, deva olan (tiryâk), şifâ veren, ihtiyacı gideren, yeni bir macera, başa kakılmayan bir nimet, hiçbir eserle kıyası mümkün olmayan ve tefekkür edilmesi gereken bir eser” gibi bazı vasıflarından bahsedilmiştir. *Mesnevî*'nin delil oluşuna vurgu yapan şairlerden farklı olarak Şeref Hanım, *Mesnevî*'nin Mevlânâ'nın bizzat kendisine de delil olduğunu belirtmiştir.

Şiirlerde *Mesnevî*'yle ilişkilendirilen “ev (Tanrı evi), deniz, tatlı su, Hızır, âb-ı Hızır, âb-ı hayat, şarap, şehd (bal), cilâ, bahçe, çemen, meclis, dükkân, kaş (Mesnevî'nin şah beyti), hazine, inci, mücevher, merdüm, ayna, mahmil, kılıç, defter, sümbül, dolunay, Yed-i Beyzâ, Firdevs, şakayık (bi’ş-nev)” gibi mazmunlar bulunmaktadır.

Şiirlerde *Mesnevî* ile beraber Mevlânâ'nın *Fi’l-hi Mâ Fîh* adlı eseri

ve İbrahim Gülşenî'nin *Mesnevî*'ye nazire olarak yazdığı *Ma'nevî* adlı eser de zikredilmiştir. *Mesnevî*'den bahsedilen şiirlerde *Mesnevî* şâirlerinin de methe konu edildiği görülmüştür. Bazı şairlerin şiirlerini övmek için *Mesnevî*'yi andıklarına da rastlanılmıştır.

15. yüzyıl şairlerinden Muînî, Dede Ömer Rûşenî, Hudâyî Dede, Derviş Feyzî-i Belhî; 16. yüzyıl şairlerinden Lokmânî Dede, İbrahim Şâhidî, Aşkî, Divâne Mehmed Çelebi, Sehâbî, Münîrî; 17. yüzyıl şairlerinden Bahtî, Birri Mehmed Dede, Fehîm-i Kadîm, Nef'î, Nâbî, Samtî, Nesîb Dede, Dâniş Âli Dede, Ağazâde Mehmed Dede; 18. yüzyıl şairlerinden Sâkîb Dede, Şeyh Gâlib, Esrâr Dede, Abdülbâki Nâsır Dede; 19. yüzyıl şairlerinden Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Mislî, Yenişehirli Avnî, Kara Abdal Süleyman Şemsi Dede, Süleyman Senih, Ziver Ahmed Sâdık Paşa, Mîr Hamza Seyyid Nigârî; 20. yüzyıl şairlerinden Mehmet Emin Yümnî Efendi, Kemahlı İbrahim Hakkı, Ahmed Remzi Dede, Tahirü'l Mevlevî'den örneklerle sınırlı kalınmıştır. Ancak verilen örnekler, *Mesnevî*'nin başlangıcından bu yana divan şiirinde adından söz ettiren mühim bir eser olduğunu göstermek açısından yeterlidir.

Kaynakça

- Akkuş, Metin. *Nefî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Ali Enver. *Mevlevî Şairler*. haz. Tahir Hafızoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Almaz, Hasan. "Mevlânâ'nın Sözlerindeki Çekiciliğin Nedenleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Aralık 2007), 45-54.
- Altıntop, Nurten. *Dede Ömer Rûşenî'nin Divânı'nda Tasavvuf*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7SC7EB2Xfjw2uFZ0h-MxoQ&no=mskwUyP2W_MLPPAp3F09rg
- Arı, Ahmet. *Sâkib Mustafa Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 1995.
- Asrar, Ahmed. "Muhammed İkbâl ve Mevlana Celaleddin Rûmî". *II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*. 139-147. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Avşar, Ziya- Zeybek, Betül. "Türkçe Mesnevî Şerhlerine Umumî Bir Bakış". *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*. ed. Ziya Avşar vd. 11-39. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Ayan, Hüseyin. "Şeyh Gâlib'te Mevlana Sevgisi". *Türk Dili* 480, (1991), 530-536.
- Babür, Yusuf. "Erzincan Mevlevihanesi'nin Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakkı'nın Farsça Şiirleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2, (2019), 368-392.
- Bal, Ali Asker. "Plastik Sanatlarda Mevlâna ve Mevlevîlik Anlayışının İzleri". *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu*. 529-539. Konya: Sümam Yayınları, 2007.
- Barışta, Örcün. "Mevlânâ'nın Işığında Gelişen Türk Süsleme Sanatlarından Örnekler". *5. Millî Mevlânâ Kongresi*. 63-73. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1991.
- Beytur, Midhat. *Mesnevî Gözüyle Mevlâna-Şiirleri Aşk ve Felsefesi*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1965.
- Bıyık, Melek. *Abdülbâkî Nâsır Dede Divânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=q3XC4DkGPbdz9I4nyeNAIw&no=q3XC4DkGPbdz9I4nyeNAIw>
- Ca'feri, Muhammed Taki. *Avamî-i Cezzabiyet-i Suhenan-i Celâleddîn Muhammed Mevlevî*. Tebriz: İntişarat-i Danışgah-i Tebriz, 1376.
- Ceyhan Semih. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/15-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Ceylan, Can. Türk Edebiyatında Şerh Edilen Metinler Arasında Mesnevî-i Şerif'in Yeri. *Doğu Araştırmaları* 7 (2011), 167-190.
- Çelebi, Asaf Halet. *Mevlâna ve Mevlevîlik*. İstanbul: Turgut Atasoy Matbaacılık, 1957.
- Çelebi, Celâleddin. Hz. *Mevlâna*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 1996.
- Çelebioğlu, Âmil. *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi XV. Yüzyıl'a Kadar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Çıpan, Mustafa. *Dîvâne Mehmed Çelebi*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2002.
- Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 469-504.
- Demirli, Ekrem. "Sadeddin Konevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/420-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Derman, Uğur. "Mevlevîlik ve Hat Sanatı". *Darü'l-mülk Konya Tarih, Kültür, Sanat ve Medeniyet*. Vuslatın 750. Yılında Hz. Mevlânâ Özel Sayısı 2 (2023), 27-41.
- Duru, Necip Fazıl. "Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ. *Mevlânâ Araştırmaları*-1. ed. Adnan Karaismailoğlu. 379-405. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Eflâkî, Ahmet. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Elbir, Bilal. "18. Yüzyıl Türk Edebiyatında İki Mevlevî Şairde Mevlevîliğin Yansımaları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/18 (2011), 31-45.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Osman Bey Matbaası, 1939.
- Esrâr Dede. *Esrâr Dede Dîvânı*. haz. Osman Horata. Ankara: Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Esrar Dede. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. haz. İlhan Genç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Fatîn Davud. *Hâtîmetü'l-Eş'âr*. İstanbul: İstihkâm Alayları Litografya Destgâhı, 1271.
- Felek, Özgen. *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nın Tahlîli*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Gökçe, Emrah. *Mislî İsmâ'il Hakkı ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Dîvân*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevî Âdâb ve Erkân*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963.

- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Güzel, Ahmet. "Mevlânâ'nın Çağına Ve Çağımıza Tesirleri". *İSTEM* 5/10 (2007), 169-190.
- Hidayetoğlu, Ahmet Selahattin. *Nesib Dede, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Horata, Osman. Mevlânâ ve Divân Şairler. *Hacettepe U'niversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16 (1999), 43-56.
- İmamoğlu, Ahmet Hilmi. *Farsça - Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme - Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Kara, Mustafa. "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (01 Ocak 2006), 1-22.
- Karaismailoğlu, Adnan. *Mevlâna ve Kültürümüz*. Konya: Konya Valiliği, 2005.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Mevlânâ'yı Tanıma ve Anlama Çabası". *Karabatak* 75 (Ağustos 2024), 62-66.
- Karakoç, Sezai. *Mevlâna*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 1996.
- Kartal, Ahmet. "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (Aralık 2008), 95-168.
- Kaska, Çetin. "Mehmed Emin Yümnî Efendi'nin Mevlânâ'nın Mesnevî'sine Yazdığı Farsça Tahmîs". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (Aralık 2023), 75-188. 10.5281/zenodo.10417388
- Kayaoglu, İsmet. "Mevlâna'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 147-156.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.
- Köse, Zeynep. "Mevlânâ'nın Batı'daki İki Sesi: Annemarie Schimmel Ve Eva De Vitray Meyerovitch". *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu*. 421-423. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart İlahiyat Fakültesi, 2006.
- Küçük, Osman Nuri. "Mevlâna'nın Moğol Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları -I-". *Tasavvuf Dergisi* 4/11 (2003).
- Leylâ Hanım. *Leylâ Hanım Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Mazıoğlu, Hasibe. "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi". *Mevlânâ Sevgisi*. haz. Feyzi Halıcı. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Mehmed Paşa. *Tarih-i Nişancı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290.

- Memmedli, Nezaket. "Mir Hamza Seyyid Nigârî Şiirinde Attâr ve Mevlânâ Etkisi". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Mart 2024), 1-18. 10.58659/estad.1398283
- Mevlâna Celâleddin Rûmî. *Fîhi Mâ Fîh*. çev. Meliha Ülker Tarıkâhya. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. *Mektuplar (Mektûbat)*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Meyerovitch, Eva de Vitray. *Mesnevî (Mutlagın Aranışı)*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 1996.
- Münîrî. *Münîrî Divânı*. haz. Ersen Ersoy. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Nâbî. *Nâbî Divânı*. haz. Ali Fuat Bilkan. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Narlı, Mehmet. "Yeni Türk Şiirinde Mevlânâ". *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 47/1 (2009), 106-115.
- Odunkıran, Fatih. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=WDzotE0KG_tfaooMuU5Hg&no=EBcl0KNZYMaI-PKrvrmZF6g
- Okyay, Ercan. *Senîh-i Mevlevî Divânı*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkileri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 49-57.
- Özdil, Hatice. "Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek, Tam Mesnevî Şerhi". *Bilig* 85 (Bahar 2018), 129-145
- Pala, İskender. *Aşkî Divan'ından Örnekler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Sâkıb Dede. *Sâkıb Dede Divânı*. haz. Ahmet Arı. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Şehâbî, Hüsâmü'd-dîn Bin Hüseyin. *Şehâbî Divânı*. haz. Cemal Bayak. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Sipehsâlâr, Feridun bin Ahmed. *Mevlâna ve Etrafındakiler (Risale)*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman, 1977.
- Sultan I. Ahmed. *Bahtî Divânı*. haz. İsa Kayaalp. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Şâhidî. İbrahim. *Gülşen-i Vahdet*. haz. Numan Külekçi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.

- Şeref Hanım. *Şeref Hanım Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Şeyh Gâlib. *Hüsn ü Aşk*. haz. Orhan Okay - Hüseyin Ayan. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2013.
- Şeyh Gâlib. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. haz. Muhsin Kalkışım. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Tanyıldız, Ahmet. "Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede ve Şiirleri Üzerine". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı 2/5*, (Ekim 2016), 180-190.
- Tarlan, Ali Nihad. *Mevlana*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.
- Taş, Mutluhan - Türkeş, Emine. "Konya Mevlâna Müzesi'nde Bulunan 1069 Nolu Evrâd-ı Mevlâna Adlı Eserin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi". *Kalemîşi 21* (Bahar 2022), 103-112.
- <https://doi.org/10.7816/kalemisi-10-21-01>
- Tıgılı, Fatih. Cerîde-i Sûfiyye Mecmuasındaki Külâh-ı Mevlevî Redifli Şiirler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 9/1*, (Mart 2025), 202-231.
- <https://doi.org/10.34083/akaded.1630188>
- Tokat, Latif. *Dinde Sembolizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Topçu, Nurettin. *İslam ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 12. Basım, 2017.
- Turan, Lokman. *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OD5ahCJmoYMPmSNGQbiN-Q&no=OD5ahCJmoYMPmSNGQbiN-Q>
- Uzluk, Şahabettin. *Mevlânâ'nın Ressamları*. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1945.
- Unver, İsmail. "Mesnevî". *Türk Dili -Türk Şiiri Özel Sayısı- II*. (Temmuz-Ağustos-Eylül, 1986), 430-563.
- Yaşar, Selahaddin. *Mevlâna Hayatı, Sanatı ve Tefekkürü*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1988.
- Yeniterzi, Emine. *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Yigiterol, Ömer Faruk. "Anadolu'daki Nakşî Sairlerin Mesnevî'ye İlgisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31/1* (Haziran 2022), 227-241. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1097232>
- Ziver Paşa, *Zeyl-i Asâr-ı Ziver Paşa*. nşr. Yusuf Bahâeddin. Dersaadet, 1314.